

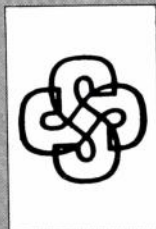
TRENDS IN DE SAMENLEVINGSOPBOUW

en de praktijk van clubhuis- en buurtwerk

*Verslag van een op 30 maart 1976 door de SALCO
gehouden studiedag over de ontwikkelingen
in de samenlevingsopbouw
(met name het opbouwwerk) in relatie tot het
clubhuis- en buurtwerk.*

*Eindredactie: drs. E.J.P. Jansen,
stafmedewerkster deskundigheidsbevordering
bij de Salco.*

oktober 1976

**SALCO,
LANDELIJKE ORGANISATIE VOOR WIJK-, BUURT- EN CLUBHUISWERK
MALIEBAAN 22, UTRECHT, TELEFOON (030) 33.15.35, POSTBUS 14004**

VOORWOORD

Periodiek organiseert de Salco voor begeleiders/consulenten van stedelijke en regionale organen studiedagen en informatiebijeenkomsten over actuele onderwerpen, waarmee het uitvoerend werk in de praktijk wordt geconfronteerd.

Eén van die actuele zaken is de ontwikkeling van het opbouwwerk tegen de achtergrond van de in september 1975 gepubliceerde CRM-nota over de nadere beleidsbepaling inzake de samenlevingsopbouw (nota Laansma).

Voor veel buurt- en clubhuizen is het opbouwwerk, tezamen met allerlei andere activiteiten, een middel om samen met de bewoners te zoeken naar oplossingen van problemen in de directe woon- en leefsituatie.

In de CRM-nota evenwel wordt gesuggereerd opbouwwerk en sociaal culturele activiteiten te scheiden en wordt de nadruk gelegd op verkoking van het opbouwwerk in pools en probleemoplossende projecten. Over deze suggesties zijn nu 'nieuwe' discussies ontstaan, waarover vragen rijzen vanuit het buurt- en clubhuiswerk. In de laatste tijd hoort men meermalen de uitdrukking dat Samenlevingsopbouw als zodanig 'dood' is; niet meer bestaat, al zijn er nog opbouwwerkers. Eén van de rest-discussies spitst zich toe op de vraag of de opbouwwerker wel of niet moet werken vanuit een multifunctionele instelling; wij vinden van wel omdat de solitaire arbeid van welzijnswerkers (al of niet in een pool) weinig zinvol lijkt zowel voor het opbouwwerk zelf als voor de welzijnsinstellingen.

Tegen deze achtergrond werd op 30 maart 1976 door de Salco een studiedag gelegd onder het thema: "Trends in de samenlevingsopbouw en de praktijk van het clubhuis- en buurtwerk".

In deze onder dezelfde naam verschenen Salcofoon-katern is het een en ander van deze studiedag vastgelegd: een toelichting op het thema, de inleiding, fragmenten van discussies alsmede een literatuurlijst.

De eindredactie van deze katern berustte bij mejuffrouw drs. E.J.P. Jansen, stafmedewerkster deskundigheidsbevordering bij het landelijk bureau van de Slaco.

Aan allen die op enigerlei wijze hebben meegewerkt aan de studiedag en de verwerking van het onderwerp tot bijgaand verslag betuigen wij gaarne ook langs deze weg onze welgemeende dank.

dr. G.J. van der Top directeur landelijk bureau Salco.

INHOUD

I. INLEIDING/TOELICHTING

II. ENKELE ONTWIKKELINGEN m.b.t. OPBOUWERK IN DE NEDERLANDSE SITUATIE

Inleiding door M. Geurts, docent kadercursus Opbouwwerk aan het Katholiek Instituut voor Voortgezette Sociaal-Paedagogische Opleidingen te Nijmegen.

III. ONTWIKKELING OPBOUWERK OP HET PLATTELAND

Inleiding door M. van Sambeek, consulent bij de P.S.K. (Provinciale Stichting voor Samenlevingsopbouw en Sociaal-Kultureel Werk Noord-Brabant) te Tilburg.

IV. ENKELE VRAAGSTUKKEN BIJ HET SITUATIEGERICHT WERKEN

Inleiding door W. Giezeman, werkbegeleider bij de 'Arend-Zeemeeuw' (stedelijk begeleidingsorgaan clubhuizen Arend-Zeemeeuw) te Rotterdam.

V. DE CRM-BELEIDSNOTA SAMENLEVINGSOPBOUW, BEGELEIDING EN DESKUNDIGHEIDSBEOVORDERING

Inleiding door H. Timmerman, consulent bij BOWL (Provinciaal Instituut voor begeleiding van plaatselijk welzijnswerk in Limburg) te Maastricht.

VI. FRAGMENTEN UIT DE DISCUSSIES

Literatuur

I. INLEIDING / TOELICHTING

Voor de samenlevingsopbouw en in het bijzonder voor het opbouwwerk is in 1975 veel nieuwe aandacht gekomen, gevoed door een beleidsnota van de Minister van C.R.M., door de nota 'samenlevingsopbouw 'met recht en reden' van de N.R.M.W. en door artikelen over zowel de politieke als de methodische kanten van het werk.

Het clubhuis- en buurtwerk staat bij een dergelijke discussie enerzijds wat aan de kant; het werk past vaak net niet in de gebruikte begrippen en in voorgestelde structuren. Het clubhuis- en buurtwerk is in de ogen van velen dan ook een onduidelijk tussengebied: geen vormingswerk en geen opbouwwerk, geen vlees en geen vis. In de praktijk van het werk kijken we er vaak anders tegenaan. Veel clubhuizen werken bewust buurtgericht — al dan niet met gebruik van de benaming buurt (opbouw) werk — en zien zichzelf als een vorm van samenlevingsopbouw in hart en nieren. In vrijwel al het werk wordt op z'n minst gezocht naar mogelijkheden om de sociaal-culturele activiteiten van betekenis te doen zijn voor de deelname van de mensen in wat er in de samenleving gebeurt. In veel buurten en andere probleemgebieden heeft het werk bovendien een bestaansrecht in het samen optrekken met de bewoners in het zoeken naar oplossingen voor problemen in het directe woon- en leefmilieu.

Veel instellingen voor clubhuis- en buurtwerk zijn in de afgelopen jaren begonnen met het bewust voorbereiden, plannen, structureren, enz. van dit "aspect samenlevingsopbouw". Vraagstukken die dan door de instelling onder handen genomen moeten worden zijn o.a. de samenhang in de activiteiten (voorlichting, vorming, probleemoplossende projecten), de deskundigheden (vgl. de A5-regels), de samenwerkingsvormen (opbouw van de eerste lijn).

Van verschillende kanten werd nu de vraag gesteld, wat de

nieuwe discussies over het opbouwwerk betekenen voor de ontwikkeling van het buurtgerichte werken in de praktijk. Vooral de C.R.M.-nota 'Nadere bepaling inzake de samenlevingsopbouw' riep vragen op, gezien bijvoorbeeld de daarin gesuggereerde scheiding van buurtwerk en activiteiten, de nadruk op "pools" en de roep om probleemoplossende projecten. Wat kunnen of moeten we ermee doen? Vooral: hoe kunnen en willen we ermee rekenen in onze advisering en begeleiding van de instellingen?

In deze studiedag hebben we geprobeerd de vragen om te keren: Waarnaar streven we zelf in de praktijk van het werk en welke kanttelingen levert dat (eventueel) op bij de formele discussie en beleidsvoorbereiding in de nota's e.d.? Het is niet, dat de beleidsnota's op zich niet de moeite waard zijn om bij stil te staan. Maar het is evengoed noodzakelijk om ons (eerst) in gezamenlijke 'studie' af te vragen, waarin de zin en de kracht van de ontwikkelingen in de praktijk liggen.

Bijvoorbeeld:

Over de zin van 'pools' valt te theoretiseren, maar het is eerst en vooral nodig vanuit de praktijk van het eigen werk te vragen naar de functie en de rol van het opbouwwerk en de opbouwwerker, om op grond van de ervaringen te constateren wat, waarom en onder welke conditie, de voorkeur heeft.

Het is ook van groot belang deze ontwikkelingen als signalement in te brengen in de discussies over de samenlevingsopbouw. Bovendien is het thema dat aan de orde is een zaak om met de instellingen aan te werken in de begeleidingspraktijk. Is het niet zo dat het begeleidingswerk aanknoopt bij de praktijk van de instelling, maar tegelijk ook rekening moet houden (aanpassend of in verweer) met de tendenzen die zich in de 'beleids-omgeving' voordoen?

De nota 'Nadere beleidsbepaling inzake de samenlevingsopbouw' is in veel instellingen, districten en centrale organen in discussie geweest. Hoe het nu, ten tijde van de uitgave van deze Salcofoon, met die nota staat, is onduidelijk. In ieder geval heeft dit stuk de discussie over het buurtgerichte werken weer verlevendigd. Meer of minder aansluitend bij deze discussie hebben wij de volgende personen bereid gevonden op de studiedag verslag te doen van wat er in

hun regio aan de hand is. Hun inleidingen worden hierna volledig weergegeven. Deze personen zijn:

Tinus van Sambeek, consultant P.S.K.-Tilburg, is zelf vooral betrokken bij de begeleiding van de kleinere instellingen voor samenlevingsopbouw in West-Brabant. In deze instellingen zijn vragen van samenwerking aan de orde, afstemming van projecten, democratisering, aansluiting op sociale problematieken, enz. Al enige tijd is in deze regio een groep werkers bezig met een intensief gesprek over de eigen praktijk en over de richting die men daarmee uit wil.

Willem Giezeman, werkbegeleider bij De ArenA en De Zeemeew te Rotterdam, is betrokken in de begeleiding van clubhuisteamen en in studiegroepen van werkers. Allerlei ontwikkelingen — eigenlijk niet speciaal de nota 'samenlevingsopbouw' — zijn in Rotterdam aanleiding geweest voor het starten van een stedelijke werkgroep over de ontwikkelingen in het buurtgerichte clubhuiswerk en het buurtwerk. Deze groep heeft in eerste instantie geconstateerd, dat de waarden en het belang van het geïntegreerde werken zo buiten kijf is, dat het er vooral om gaat, de mogelijkheid van dit werken gegarandeerd te krijgen/behouden. De groep werkt aan een nadere analyse, vooral rond methodische vragen. Signalering van problemen, vorming en actie hangen methodisch samen, omdat ze uit de beleving van dezelfde situatie voortkomen.

Harry Timmerman, consultant BOWL te Maastricht, is betrokken in de begeleiding van instellingen die met opbouwwerk c.q. buurtwerk bezig zijn, zowel grote als kleine, met en zonder huis. Hij is ook verantwoordelijk voor cursussen, workshops, e.d. De nota van C.R.M. over de samenlevingsopbouw geeft enkele grove lijnen aan over de toekomst van het vak opbouwwerker. Wanneer deze nota de lawine van commentaar zal doorstaan, wordt aan de opbouwwerker aan de basis een vrij belangrijke rol toebedeeld temidden van andere welzijnswerkers. Wanneer het opbouwwerk die rol mag gaan spelen, is het daartoe dan voldoende toegerust? Aan welke aspecten van training en deskundigheidsbevordering moet dan speciale aandacht worden besteed? Los van de C.R.M.-nota heeft ook de Stichting BOWL daarover al wat gedachten ontwikkeld, ontleend aan de eigen praktijk. De beleidsprioriteiten van de nota, t.w. "training vrijwilligers", "werkplaatsen" en een aanpak van een goede "opleiding voor opbouwwerkers" komen daarin ook onder aandacht. Het is de vraag welke rol de werkbegeleiders in de aanpak van deze prioriteiten gaan spelen. Wanneer het opbouwwerk een belangrijk rol aan de basis vervult, heeft dat ook gevolgen voor de methodiek van de begeleiding. Welke die gevolgen zijn, is niet geheel te overzien, maar vast staat dat het nadenken over de begeleidingsmethodiek een continu proces moet zijn in een team van werkbegeleiders. Het is boeiend, te speculeren over de voortgang van dit proces.

Matthieu Geurts is docent aan de kadercursus opbouwwerk van de Voortgezette Opleiding in Nijmegen.

II. ENKELE ONTWIKKELINGEN m.b.t. OPBOUWWERK IN DE NEDERLANDSE SITUATIE

Inleiding door M. Geurts, docent kadercursus Opbouwwerk aan het Katholiek Instituut voor Voortgezette Sociaal-Paedagogische Opleidingen te Nijmegen.

Als je — zoals ik nu — de opdracht hebt om "enkele ontwikkelingen met betrekking tot opbouwwerk in de Nederlandse situatie" aan te geven, dan is het een moeilijke zaak.

Al was het alleen maar vanwege de vraag: over welk opbouwwerk hebben we het?

Ik moet dus minstens aangeven wat ik onder opbouwwerk versta, ook al klinkt dat wat pretentius, want hele stoeten (meer en minder illustere) voorgangers hebben dit al gedaan. Maar het maakt nu eenmaal een enorm groot verschil uit, als je opbouwwerk tot taak geeft:

- de gebrekkige communicatie tussen beleid en bevolking, tussen bestuurders en bestuurden, te verbeteren door vergroting van de participatie van de bevolking bij de inrichting van de samenleving (Peper), òf je omschrijft opbouwwerk als een poging:
- mensen die last hebben van een bepaald probleem, te mobiliseren; zij worden zich daardoor bewust van hun positie, waardoor een veranderingskracht opgewekt wordt, die uiteindelijk meer

mensen meer zeggenschap over hun eigen leven zal teruggeven.

Bij deze laatste omschrijving voel ik mezelf beter thuis. Een probleem is niet alleen het verschil tussen je huidige situatie en wat die moest of kòn zijn, maar vooral je onmacht om die meer gewenste situatie te bereiken.

Dat leidt al gauw tot een tweede keuze:

De veranderingshulp zal op de eerste plaats ten goede moeten komen aan die personen en groepen, die zèlf weinig veranderingsmogelijkheden hebben, òf dat nu veroorzaakt wordt door sociaal-culturele verschillen, òf door maatschappelijke achterstand, òf door politieke achterstelling.

Ik meen ook in de praktijk te kunnen zien dat er steeds meer opbouwwerkers zich engageren met mensen en groepen, die zich willen inzetten voor de oplossing of verkleining van problemen waar zij zèlf last van hebben.

Vanuit dit standpunt als waarnemingspost, wil ik eens proberen om me heen te kijken naar wat er zoal gebeurt in ons opbouwwereldje. Ik zal hier proberen te signaleren wat ik denk waar te nemen.

Het valt mij op dat het daarbij vaak gaat om **bewegingen** die min of meer strijdig met elkaar zijn, een soort **stroom en tegenstroom** die gelijktijdig voorkomen, waardoor het bootje "opbouwwerk" wel eens merkwaardige bewegingen uitvoert.

A — Er verschijnt een "probleem-project-methode" en er is een verhoogde aandacht voor emancipatoir werken.

Ik laat even de "vader" van de probleem-project-methode aan het woord: "opbouwwerk als methode moet niet de pretentie hebben dat zij werkt aan veranderingsprocessen in onze samenleving, want alhoewel vele eigenschappen van processen verwant zijn aan elementen van de methode-opbouwwerk, is er bij de algemene koers van sociale verandering sprake van "een niets-ontziende, dynamische machinerie" waarbij het opbouwwerk moet inspelen op de **gevolgen**." (Besteman)

Een misschien wel reële, maar toch ook wel pessimistische visie: als je je enkel met de negatieve gevolgen van de maatschappelijke ontwikkelingen bezighoudt, ben je echt niet bezig met veranderingen maar met verbeteringen van de kwalijke gevolgen van het bestaande systeem. Het heersende waardensysteem komt op deze manier beslist niet ter discussie, b.v. ongelijkheid, concurrentie.

Daar tegenover staat de denk- en werkwijze die er vanuit gaat dat opbouwwerk zich nimmer mag lenen voor een bijdrage aan de bevestiging van bestaande structuren; haar opdracht is fundamentele veranderingen mede helpen aanbrengen. Met name gaat het daarbij om de opheffing van sociale onafhankelijkheid, zeker wanneer die als onderdrukkend wordt ervaren. Opbouwwerk is dus een instrument, dat gericht moet worden ingezet in emancipatoire bewegingen, uiteindelijk leidend tot meer rechtvaardige machtsverhoudingen in de samenleving.

B — Politisering of nadruk op edukatie?

Ik wil me graag aansluiten bij de tweede denkwijze, die kiest voor een opbouwwerk dat een opdracht heeft in de richting van 'fundamentele democratisering' (ook al vindt Peper dat deze doelstelling ons brengt op vraagstukken die blijvend buiten het bereik van het opbouwwerk liggen).

Maar dan kom ik al gauw voor een nieuw dilemma te staan. Hoe moet eraan gewerkt worden?

Er is zeker een stroming geweest — die ook nu nog levend is! — die vindt dat opbouwwerk vanuit een soort bondgenootschap met de linkse politieke partijen een politieke macht moest ontwikkelen, die de confrontatie met de bestaande machthebbers aankon. Dit leidde meer dan eens tot een over-ideologisering, waarin het instrument sociale en politieke actie als alleen zaligmakend werd beschouwd.

Anderzijds heeft participatie van de bevolking en zelfwerkzaamheid eveneens vanaf de aanvangsjaren een rol gespeeld in het denken en doen van het opbouwwerk. Maar de betrokkenheid en deelname van 'de' bevolking bij dit politiserend opbouwwerk was niet al te groot. Er dient zich dan ook weer een tegenstroom aan, die veranderingskracht verwacht van een benadering op wat langere termijn, en dus meer nadruk legt op een educatieve benadering. De achtergrond van deze visie is de opvatting dat, als je mensen helpt zelf te veranderen,

dat daarmee de structuren waarbinnen zij functioneren, ook mee veranderen.

Vanuit die opvatting werkt opbouwwerk niet alleen aan het oplossen van sociale problemen samen met betrokkenen. Er wordt ook nog gepoogd dat de betrokkenen er iets van leren dat zij bij de aanpak van probleemsituaties kunnen gebruiken. Met name gaat het dan om:

- **persoonlijke groei** van betrokkenen, in zaken als zelfvertrouwen, duidelijk je mening durven en kunnen geven, luisteren naar de mening van anderen etc.
- groei van het vermogen om als actie-systeem **zelfstandig en effectief samen te werken**
- groei van de bereidheid en het vermogen om je **achterban** te informeren en die achterban te laten meebeslissen
- groei van het vermogen om effectief partij te geven aan **oplossingsbetrokkenen** (instanties, pers, externe deskundigen, etc.).

C — Aanwijzing van prioriteiten of autonomie?

Of er nu gewerkt werd via gerichte sociale en politieke actie of via een ingebouwd vormingswerk, er bestond in brede kring consensus over de vraag aan wie de samenlevingshulp in eerste instantie ten goede moest komen, nl. die groepen in onze samenleving die de minste mogelijkheid hadden om invloed op hun eigen leefconditie uit te oefenen. Vrijblijvendheid was uit den boze, engagement noodzaak!

De grote kritiek op het eerder door CRM gepubliceerde Memorandum was juist dat er een zeer neutrale en vrijblijvende raden-rimram mee werd geconstrueerd. De nota "Nadere beleidsbepaling inzake samenlevingsopbouw" maakt (in het verlengde van het kabinetsbeleid) wel keuze voor aandachtsvelden en groepen (stadsvernieuwing, culturele minderheden, regionaal ontwikkelingsbeleid, aansluiting tussen onderwijs en sociale omgeving, democratisering van het bestuur). Dat wil volgens de nota zeggen: "dat hetgeen in het algemeen wenselijk is met nadruk en voorrang in de gekozen probleemvelden zijn uitwerking moet krijgen".

Toch wordt de bewindslieden deze keuze niet allerwegen in dank afgenomen. Van Eupen schrijft bijv. in T.M.W.: "Soms krijg ik wel eens de indruk, dat na een bewindsvrouw die zoveel 'p.i.' in haar beleid deed (en daar trots op was) er nu — na een kort kapseizoen met de botte bijl — een duo bij CRM de lakens uitdeelt, dat zoveel mogelijk politiek in haar beleid doet, waarbij het meest radicale nog niet hard genoeg is, ook al blijft men noodgedwongen nog net binnen de smalle marge van de democratie". En ik denk dat we hem als woordvoerder kunnen zien voor hen die pleiten voor een grotere vrijheid van keuzen. En niet helemaal ten onrechte; want volgens de door CRM aangewezen prioriteiten, is er verminderde aandacht te verwachten voor projecten b.v. nieuwbouw-stadswijken, bepaald óók geen oorden die bol staan van menselijkheid en geluk.

D — Versterking van "funktionarissenmacht" b.v. via poolvorming of deprofessionalisering?

Al oud is de strijd tegen de eenmansposten, maar door de wijze van subsidiëren bleef het verschijnsel — zeker bij buurtwerkinstellingen op het platteland — veelvuldig voorkomen.

De nadruk op poolvorming (nota CRM), vorming van probleemgerichte projectgroepen (Besteman), multidisciplinaire teams (veel auteurs op vele plaatsen) lijkt echter momenteel effect te gaan krijgen.

Verbeterde opleiding en begeleiding kunnen echter leiden tot sociale technocratie. Gelijktijdig komt het geluid dat attendeert op de groeiende "funktionarissenmacht" en wordt aandacht gevraagd voor de deprofessionalisering en training van vrijwilligers. In die visie heeft opbouwwerk maar één opdracht: doorgeven van vaardigheden en bekwaamheden aan belanghebbende bevolkingsgroepen.

E — Versterking van de instellingspositie tegenover de toenemende vraag naar invloed vanuit de gebruikerspositie?

Gewild of niet, maar er zijn een aantal trends die leiden tot een versterking van de instellingsposities. Er zijn fusies (bijv. buurtwerk + bijzonder opbouwwerk) en er is sprake van opkomst van het professionele management, alsmede van concentratie en verzwarende van koepelorganisaties ('vijfde macht'). Vervreemding ligt voor de hand.

Toch klonk het oude verhaal van de community organization —

zoals het bij ons kwam overwaaien uit de Verenigde Staten van Amerika — heel anders, nl. een proces dat veelal uitmondde in een vorm van zelforganisatie van de bevolking, de "people's organization", waar ook Alinsky zo vaak en zo graag over spreekt.

Het is duidelijk dat de opkomende democratisering geen halt zal houden bij de bolwerken van het particulier initiatief. De opkomst van projectraden is er een voorbeeld van. Soms is deze trend zo sterk dat een kleinschalig initiatief zich niet wil laten inlijven bij een of andere stedelijke of regionale gigant (b.v. Schilderswijk).

Ook de ontmanteling van ondemocratische organisatievormen, zoals b.v. de stichtingsvorm, zou in veler ogen sneller moeten verlopen. Het is duidelijk dat zeker voor deze laatste categorie de werkzaamheden van de Commissie van den Burg althans tot nu toe teleurstellend zijn geweest. We zijn benieuwd naar het eindrapport en de adviezen.

De lijst van stroom- en tegenstroomverschijnselen is hiermede nog niet volledig. We noemen nog (zonder te bespreken): het proces van de **decentralisatie** tegenover de risico's van **afhankelijkheid van lokaal bestuur**.

Keuze is nodig

Het is duidelijk dat een opbouwwerker door zoveel tegenstrijdige ontwikkelingen wel eens in de war gebracht kan worden.

In de 'Nijmeegse School' wordt dan ook — naast kennis en vaardigheden — veel aandacht besteed aan ontwikkeling en versterking van een houding bij de opbouwwerker, aan te duiden als:

- een **democratische** houding, d.w.z. gerichtheid op het bereiken van een situatie waarin mensen zoveel mogelijk zeggenschap hebben in voor hen belangrijke beslissingen.
- een **emancipatoire** houding, d.w.z. gerichtheid op het vergroten van mondigheid, weerbaarheid en het vermogen zichzelf te helpen.
- een **evaluatieve** houding, d.w.z. gerichtheid op regelmatige toetsing van het eigen handelen aan bepaalde normen.
- een **communicatieve** houding, d.w.z. gerichtheid op zo groot mogelijke openheid en verstaanbaarheid tussen jezelf en de mensen met wie je werkt en tussen die mensen onderling.
- een **strategische** houding, d.w.z. gerichtheid op het bereiken van doelen met middelen die aangepast zijn aan de probleem situatie en aan de mogelijkheden van de probleembetrokkenen.

III. ONTWIKKELING OPBOUWWERK OP HET PLATTELAND

Inleiding door M. van Sambeek, consulent bij de P.S.K. (Provinciale Stichting voor Samenlevingsopbouw en Sociaal-Kultureel Werk Noord-Brabant) te Tilburg.

Er is gevraagd om iets te vertellen over de ontwikkeling van het opbouwwerk op het platteland. Dat te leggen tegen de nota Samenlevingsopbouw en vervolgens te bekijken "hoe nu verder".

Als ik praat over opbouwwerk op het platteland dan bedoel ik daarmee eenmans- of tweemansposten, gesubsidieerd op de titel buurtwerk, werkend in één of meer dorpen op het platteland. In een aantal situaties is er een buurthuis, in de meeste is er geen.

De **startsituatie** van de meeste instellingen zit in de sfeer van "er zijn geen mogelijkheden", m.n. "subsidiemogelijkheden". De gemeenten hebben gehoord dat er via subsidieregelingen geld te krijgen is voor activiteiten, voor een huis, voor zaken die misschien wel zinnig zouden zijn, maar waar tot op heden de gemeenten niet aan toe gekomen zijn.

Als commentaar van SALCO/NBV hebben wij dat proces versterkt door op grote schaal buurtwerk aan te prijzen als basisvoorziening. Zonder meer heeft de concurrentie tussen de landelijke

organisaties ertoe bijgedragen dat in Brabant op grote schaal buurtwerk-instellingen zijn ontwikkeld en gesubsidiëerd. Een bij bewoners bestaande behoefte om bestaande situaties te gaan veranderen heeft nauwelijks een rol gespeeld.

Bij het ontwikkelen van nieuwe initiatieven was en is de rol van begeleidingsorganen informatie te geven over wat mogelijk is, de subsidieaanvraag mee voorbereiden en uitwerken en een organisatie mee op te bouwen.

Een van de aandachtspunten is daarbij steeds geweest: de samenstelling van het bestuur en benoeming van zijn verantwoordelijken.

Besturen werden, en ik dacht dat dat op dit moment ook nog voor een groot deel gebeurt, samengesteld op basis van representativiteit.

In zo'n samenleving werd bekeken welke groepen moeten in het bestuur vertegenwoordigd zijn en welke belangrijke, invloedrijke personen kunnen we vragen? Dat het samenstellen van besturen op deze manier op het platteland nadelen heeft zullen we straks nog wel zien.

Over de **eerste activiteiten** van een beginnende instelling het volgende. Omdat noch bij het bestuur, noch bij de gemeente, noch bij bewoners een duidelijke visie op het werk bestond, is in de aanvangsperiode het beroep, dat op de werker gedaan wordt, erg gevarieerd.

Zo denkt men b.v. dat een aantal taken die je als bestuurder van een vereniging of organisatie of als bewoners hebt, af kunt schuiven op de opbouwwerker. Het bestuur van de instelling weet daar aanvankelijk nauwelijks raad mee. De beroepskracht zal individueel duidelijk moeten maken waarom hij op de ene vraag wel en de andere niet ingaat. Zo blijft er geen of weinig tijd over voor een goede oriëntatie op de samenleving; het maken van een sociale kaart; het verzamelen en analyseren van gegevens. Er wordt actie gevraagd.

Globaal zijn de **activiteiten in twee groepen** te verdelen:

- Op de eerste plaats een ondersteuning en uitbouw van het traditionele verenigingsleven. Immers door de grotere mobiliteit van mensen in het kiezen van anderssoortige beroepen, minder agrarisch, begint dat sterk aan betekenis te verliezen. Bovendien is er op het platteland een grote behoefte aan andere vormen van vrijetijdsbesteding door de continue stroom van randstedelingen in West-Brabant.

- Op de tweede plaats een uitbreiding van het voorzieningenpatroon.

Er bestaan behoeften aan accommodaties, behoeften aan peuterspeelzalen, aan open jongerencentra, aan andere voorzieningen en het opbouwwerk constateert leemtes op dit punt. Met bewoners worden initiatieven ontplooid om die voorzieningen te realiseren. Met name bij een beginnende instelling betekent dat feitelijk dat men terecht komt in de sfeer van zorg, naar mijn idee. Men is niet of nauwelijks veranderingsgericht bezig. Men constateert dat er in een samenleving een aantal tekortkomingen in de voorzieningen-sfeer zijn. We gaan samen met de mensen ervoor zorgen dat die goede voorzieningen er komen.

Op zich is dat een goede zaak. Maar het grote punt van de machtsverhoudingen in die dorpen worden niet aangepakt. Enkele mensen bezetten de belangrijkste posities en hebben het daardoor voor het vertellen. De meeste bewoners staan daar niet kritisch tegenover, zijn nauwelijks geïnformeerd over wat er met hen gebeurt, welke beslissingen anderen over en voor hen nemen.

Na een tijdje zo gewerkt te hebben, ontstaat er bij de meeste opbouwwerkers behoefte aan bezinning. Waar zijn we mee bezig, zijn we veranderingsgericht bezig, is dit nu het opbouwwerk wat we willen? Men voelt zich een manusje van alles. Men zegt als ik echt opbouwwerk wil doen, dan krijg ik de ruimte niet, hoe zit dat met mijn collega's in de omgeving? Er ontstaat een behoefte aan contacten. Op basis daarvan is een viertal jaren geleden in Brabant met de begeleidingsorganen op enkele studiedagen de mogelijkheid daartoe wat uitgewerkt en in het verlengde daarvan zijn toen regionale bijeenkomsten georganiseerd van opbouwwerkers. Er zijn een zevental regio's benoemd en de opbouwwerkers in die regio zijn vanaf dat moment in die regionale contacten bij elkaar gekomen.

De regio waar ik contact mee had, West-Brabant, heeft zich aanvankelijk met name bezig gehouden met wederzijdse informatie-uitwisseling, ondersteuning en advisering; dus ieder kon zijn frustraties daar kwijt en kon met elkaar bekijken: hoe kunnen we op dat punt elkaar ondersteunen en misschien ook preventief werken? Hoe kunnen we in onze eigen situatie, in onze eigen instelling, wat veranderen?

Dat veranderen van die situatie in die instelling is toch niet zo gemakkelijk geweest. Men heeft toen gekozen voor het samen aanpakken van één project.

Toevallig speelde er in die tijd een actuele zaak in de regio: nl. de planning van een luchthaven in West-Brabant. De groep opbouwwerkers heeft toen gekozen om een inspraak-procedure te organiseren, rond de eventuele vestiging van die luchthaven in West-Brabant. Daar heeft men twee jaar op een erg intensieve wijze aan samengewerkt. Aanvankelijk was het een zaak van opbouwwerkers, waarbij de instellingen tolereerden dat de opbouwwerkers daar een halve dag of een dag in de week aan spendeerden zonder dat de instellingen daar beleidsmatig volledig achter stonden. Men kreeg de ruimte. Het betekende ook dat toen er nogal wat oppositie kwam van gemeenten, gedeputeerde staten, ministerie van verkeer en waterstaat, over de "activiteiten van die groep" — dat de instellingen zich voor een gedeelte niet verantwoordelijk voelden voor het werk van de opbouwwerker. Een ander nadeel was dat het, zeker in de beginfase, niet een zaak was van de bevolking. De kritiek richtte zich op de overleggroep van opbouwwerkers en niet op de bevolking die wel degelijk in grote getale met deze zaak bezig was. De motor was de regio-groep van opbouwwerkers en in publikaties van de belangengroepen die een duidelijke tegenmacht ontwikkelden tegen die acties, richtte de kritiek zich volledig op die club van opbouwwerkers.

- Dat is een verkeerde zaak geweest, dat hebben we ook achteraf geconstateerd. In het tweede gedeelte van het proces is die verantwoordelijkheid, duidelijk overgenomen door een groep uit de bevolking (die groep uit de bevolking was dan een groep, van mensen die plaatselijk bezig waren met activiteiten en die elkaar op regionaal gebied vonden en op dat moment de verantwoordelijken bij de opbouwwerkers weg haalden).

Voor de buitenwacht heeft dat niet betekend, dat vanaf dat moment daar de verantwoordelijkheid ook werkelijk lag. De consequentie van dat samenwerken was, dat er in elk geval het gezicht van de opbouwwerker erg duidelijk aan de orde gesteld kon worden: de machtsverhouding in de regio, omdat wel duidelijk aan de orde gesteld konden worden de tegengestelde belangen die op een aantal punten in de regio speelden.

Duidelijk kon ter sprake gebracht worden de niet te combineren rollen of petten, die een aantal mensen in die regio hadden; verder is het bijna het enige project waar het opbouwwerk gewerkt heeft met bijna 50% van de bevolking, wat tot nu toe niet gerealiseerd was, op geen enkele manier.

De rol van het begeleidingsorgaan bij dit project is geweest (dus met name mijn rol): begeleiding van dit project en verder het op gang brengen van een discussie binnen de instellingen "wat betekent nou zo'n project voor de instellingen".

Dat is een erg moeizame zaak geweest. Er zijn enkele nota's voor geschreven door de groep zelf (een van die nota's zit in de bijlage hier). Het heeft voor de instellingen tot op dit moment alleen die verandering gegeven dat men ziet dat plaatselijke belangen, plaatselijke problemen, inderdaad relaties hebben met problemen die elders spelen; dat hun plaatselijk probleem relatie heeft met een bovenplaatselijk probleem. Dat is een argument om te bekijken in hoeverre een regionale samenwerking zinvol is.

Wat is er binnen de instellingen veranderd? De bestuurlijke inkapseling en de inkapseling vanuit de gemeente is blijven bestaan. Voor de plaatselijke activiteiten, plaatselijke projecten, is het een onmogelijkheid gebleken (ik zeg het wat absoluut) om te werken aan projecten die een wat controversieel karakter hebben en die strijden voor bepaalde belangen die niet door de machtshebbers onderschreven worden.

Met name de machtspositie van bestuursleden speelt daar soms een erg belangrijke rol.

Veel bestuursleden zitten in de gemeenteraad. Soms zit zelfs een wethouder of burgemeester in het stichtingsbestuur. Een aantal bestuursleden zit in het bestuur van meerdere belangrijke organisaties.

Dit alles bemoeilijkt het in een project (bij een probleemoplossing) aan de orde stellen van de machtsverhoudingen zoals die op het platteland in West-Brabant bestaan.

Ook is dat moeilijk omdat de gemeente door zijn optreden, door zijn kritiek op opbouwwerk (als die zo zouden gaan werken) erg snel de bestuursleden beïnvloedt om het toch maar niet te doen. Bestuursleden zijn op dat punt erg gevoelig. Nou daar is door dit project nauwelijks verandering in gekomen, met name ook niet omdat ze, naar mijn idee, ook geen verantwoordelijkheid gedragen hebben voor dat regionale project (het zou veel beter geweest zijn

als ze dat wel gedaan hadden), maar dat is een gemiste kans. Het tweede belangrijke punt, dat is blijven bestaan en wat naar mijn idee altijd blijft bestaan op een eenmanspost, is dat het werk niet een algemene kleur heeft maar bijna alleen een persoonlijke kleur: de aanwezige werker bepaalt wat mensen denken van opbouwwerk; bepaalt dat door zijn aanpak, maar bepaalt dat ook door zijn persoonlijke contactmogelijkheden, persoonlijke visie op de samenleving, door zijn persoonlijke instelling en bereidheid om te kiezen voor b.v. minderheidsgroepen (of niet).

Opbouwwerk krijgt in sommige situaties ook een erg negatieve betekenis doordat de capaciteiten van de betreffende werker niet toereikend zijn om iets van dat werk te maken.

Voor de begeleiding betekent dat er erg veel tijd (door mij en mijn collega's) en energie gestoken wordt in een stukje opleiding van opbouwwerkers, een stuk deskundigheidsbevordering van opbouwwerkers d.m.v. werkbegeleidingsgesprekken, en regionale bijeenkomsten; het resultaat verdwijnt jammer genoeg weer met het vertrekken van de opbouwwerkers, waardoor je na een periode van vijf, soms korter (3 tot 4 jaar) weer opnieuw kunt beginnen. Dat betekent dat begeleidingswerk, naar mijn idee, voor een groot gedeelte lapwerk is. Lapwerk in die zin: aanvulling van opleidingen, aanvullingen ook van tekortkomingen, in houding, in vaardigheden bij opbouwwerkers.

Een derde belangrijk punt is dat het Brabantse platteland gekenmerkt wordt door het feit — ik zei het al enkele malen — dat enkelen de macht in handen hebben en dat een groot gedeelte van de bevolking daar tevreden mee is; die hebben er ook geen problemen mee, dat is traditioneel zo; ze zijn tevreden met het feit dat een aantal mensen het reilen en zeilen in de samenleving bepalen, dat ze op gezette tijden die mensen aan hun jas kunnen trekken via een telefoontje in de zin van: ik zit persoonlijk met dat probleem, los dat voor mij op. En de betreffende persoon, bestuurslid, wethouder, gemeenteraadslid, laat zich op dat punt ook voor het karretje spannen; vindt ook dat dat zo moet. Dat betekent dat, wil je daar iets aan veranderen, je als opbouwwerker je te maken hebt met een samenleving waarin je wel aardige tekortkomingen kunt signaleren als opbouwwerker, maar er zijn nogal groepen mensen die het op dat punt niet met je eens zijn en zeggen: nou ik ervaar dat niet zo; je kunt wel gelijk hebben, maar het gaat toch goed zo. Het betekent naar mijn idee dat, wil opbouwwerk wat meer veranderingsgericht bezig zijn (met name op langere termijn werken aan oplossingen van concrete problemen en ook wat structurele veranderingen bereiken) het opbouwwerk toch vooraf gegaan moet worden door een stuk vormingswerk, een stuk informatie-overdracht, een stuk bewustwording, het vergroten van de vaardigheden van de mensen om zich te uiten, bekijken van waar staan we voor. Of je moet tevreden zijn als opbouwwerk, en dat is een alternatief, dat je werkt met midden- en hoger kader en dat je dikwijls werkt met allochtonen in die samenleving.

In de sfeer van de probleem-oplossingen wordt er dan wel het een en ander bereikt.

Fundamenteel verander je niet zoveel in die samenleving, tenzij die wijziging dat groepen allochtonen de nieuwe machthebbers worden mede door de activiteiten van het opbouwwerk.

Tot zover, heel ongenueanceerd en in grote lijnen de positie van het opbouwwerk op het platteland. Wat gebeurt er nu?

Er komt een nota samenlevingsopbouw, waar een aantal voorstellen in staan, voorstellen die door de instelling en door de opbouwwerkers op een ongenueanceerde manier erg zwaar bekritiseerd worden; men voelt zich bedreigd. Het vrije ondernemerschap bij opbouwwerk is blijikbaar toch erg belangrijk en zet zich af tegen veranderingen in deze sector. Men gaat niet of te weinig na (op basis van kritiek die men ook t.a.v. de eigen situatie heeft): wat zouden we ermee kunnen en hoe zouden we deze ideeën voor een gedeelte of op onderdelen kunnen gebruiken om onze situatie te veranderen?

Kritiek op die nota samenlevingsopbouw (zie de samenvatting in de Salcofoon van 25-3-1976):

1. Men is het niet eens met het stellen van landelijke politieke prioriteiten waar je als opbouwwerker mee bezig moet zijn. Iemers plaatselijke en regionale prioriteiten kunnen van de landelijk gestelde politieke prioriteiten duidelijk verschillen: bovendien wat gebeurt er als een kabinet komt met een andere politieke kleur, en andere politieke prioriteiten, moeten we dan om de vier jaar het hele welzijnswerk rond een nieuwe prioriteitenlijst ombouwen en ons op dat punt maar weer aanpassen?

En bij eerdere kabinetwisselingen misschien nog vroeger?

Ik ben het daar voor een groot gedeelte mee eens, Voor een groot gedeelte: ik vind nl. wel dat de overheid het recht heeft, te bekijken voor wat betreft de inzet van opbouwwerk waar ze prioriteit

aan geven, ik vind niet dat ze dat dwingend voor moeten schrijven, maar dat ze bij schaarste aan middelen voor een deel wel landelijk moet kunnen bekijken: wat zien we als kabinet als achterstandsgebieden en hoe kunnen we ten behoeve van die achterstandsgebieden ook vanuit het welzijnswerk extra middelen inzetten om daar iets aan te veranderen? Ik kan het daar met name mee eens zijn — dat is dan een persoonlijke kleur — omdat de politieke prioriteiten van dit kabinet voor een groot deel ook mijn prioriteiten zijn.

2. De decentralisatie die wordt voorgesteld, leidt tot uitvoering van wat men landelijk heeft bepaald. Dat is dus maar een beperkte decentralisatie, waarschijnlijk nauwelijks een decentralisatie, die al dan niet een grote marge heeft waarbinnen plaatselijke of regionale prioriteiten kunnen worden ingevoerd.

3. Er speelt bovendien in mee dat er nauwelijks vertrouwen is bij welzijnsinstellingen in de plaatselijke overheden omdat hun politieke prioriteiten niet de hunne zijn. De kritiek op ons werk zal daardoor nog sterker worden, men zal nog meer mogelijkheden vinden om die projecten die wij of de mensen belangrijk vinden, niet door te laten gaan.

4. Er speelt ook in mee dat het ambtelijk apparaat met name op het platteland, volkomen ontoereikend is om wanneer die decentralisatie wat verder wordt doorgevoerd, om op dit punt adequaat, vanuit een beleid te werken; met bevolking te komen tot plannen voor educatief werk en voor samenlevingsopbouw. Dat zal niet te realiseren zijn waarschijnlijk.

5. Voor wat betreft de poolvorming, bestaat er een groot verschil van mening. Opbouwwerkers, die werken zonder een buurthuis zeggen: poolvorming is een goede zaak als er garanties komen dat we kunnen werken aan structurele veranderingen, aan verandering van de machtsverhoudingen, als we met de bevolking aan de orde mogen stellen hoe die machtsverhoudingen feitelijk liggen. Hoe dat gerealiseerd zal moeten worden weten we zelf nog niet helemaal, daar zullen we samen over moeten denken.

Opbouwwerkers/buurtwerkers verbonden aan een buurthuis en bestuursleden daarvan zeggen: we hebben er erg veel problemen mee omdat we een groot gedeelte van ons pakket van werkzaamheden niet af willen en kunnen schuiven.

Een beroepskracht verbonden aan een buurthuis is tegelijkertijd opbouwwerker, sociaal-cultureel werker en jongerenwerker. Poolvorming betekent een verenging van de functie. En het derde punt is: poolvorming van opbouwwerk is pas te realiseren als er in elk geval plaatselijke welzijnswerkers aanwezig zijn, vormingswerkers, sociaal-cultureel werkers, jeugd- en jongerenwerkers, die vanuit een gezamenlijk optrekken met andere welzijnswerkers een signaleringsfunctie hebben. Het is niet mogelijk vanuit een pool te signaleren, aan te sluiten bij initiatieven die beginnen te ontstaan, die eigenlijk nog nauwelijks hard zijn, maar die in die beginfase duidelijk een stukje ondersteuning nodig hebben van iemand die van buitenaf komt, om duidelijker te kunnen benoemen wat ze nu eigenlijk willen. Vanuit de pool is dat niet te realiseren omdat die afstand te groot is. Onder deze condities zien de voorstanders, waaronder ik, poolvorming wel zitten.

De tegenstanders zeggen: wij willen het huidige pakket van werken niet afstaan en we wachten maar af, wij zullen knokken voor behoud van wat we hebben.

6. Zowel voor- als tegenstanders van de poolvorming zijn voor uitzuivering van de werksoort opbouwwerk, jeugd-, en jongerenwerk en vormingswerk. Men wil eigenlijk best af van het beeld dat de buurtwerker een manasje van alles is. Er moet echter wel op een of andere manier aan de verschillende werksoorten aandacht besteed worden.

Nou, de vraag is of dat technisch/financieel te realiseren is: ik denk het niet. Men constateert dat ook als instelling en zegt laten we dan maar houden wat we hebben, dat is toch altijd beter dan een groot gedeelte van het werk af te bouwen en je te beperken tot alleen opbouwwerk vanuit die regionale pool.

Wat nu volgt is een persoonlijke keuze. Het is niet een zaak die ons gegeven wordt door de regionale groep of door een regionale groep van instellingen.

Het is een persoonlijke keuze, waarvan ik weet dat een aantal werkers het wel met elkaar eens zijn, maar waarvan ik ook weet dat erg veel instellingen problemen zouden hebben als ik dit zo aan hun voor zou stellen.

1. Ik vind dat buurtwerkers op het platteland (eenmans- tweemansposten, zoals op dit moment in Brabant aanwezig) in de huidige setting nooit aan opbouwwerk toe kunnen komen.

2. Buurtwerk heeft voor een gedeelte het karakter van sociaal-cultureel werk,- vormingswerk, dat moet gecontinueerd worden, dat zou zelfs naar mijn idee uitgebouwd moeten worden. Het is bijna

een voorwaarde om te komen tot opbouwwerk op het platteland.

Opbouwwerk dan in de zin van werken aan structurele veranderingen. Bij realisering van emancipatoir of emancipatorisch vormingswerk op basis van een plan dat is samengesteld samen met groepen bevolking (informatie, discussie, meningsvorming, bewustwording), is poolvorming van opbouwwerk aan te bevelen.

De betekenis van poolvorming van opbouwwerk is dan:

Op basis van dat bezigzijn met elkaar, rond sociaal-cultureel werk en vormingswerk, ontstaat er bij bewoners behoefte aan ondersteuning van het opbouwwerk, plaatselijk of regionaal bij de probleemoplossing, bij het werken aan veranderingen in die samenleving. Dan is het mogelijk om vanuit die regionale pool opbouwwerkers in te huren die die groep ondersteunen, en afspraken maken hoe dat project vorm gegeven kan worden, hoe het project eruit ziet. Ik geloof dan ook als er plaatselijk werkers aanwezig zijn met vormingswerk/sociaal-cultureel werk, dat de opbouwwerker op dat moment een onderdeel uit gaat maken van dat plaatselijke team in dat project, en in zijn relatie tot dat team, die groep op een duidelijke manier kan ondersteunen. Ik denk dat het probleem van afstand dat ook niet zo groot is, omdat ik niet denk aan een regio van 250.000 mensen, maar denk aan een regio van 60 à 70.000 mensen, waarbij je te maken hebt met 6 à 7 gemeenten.

Ik vind dan ook dat er voor elke gemeente voor pl.m. 10.000 bewoners een opbouwwerker beschikbaar moet zijn.

Invzet van opbouwwerkers op basis van kennis van het probleemveld, van capaciteiten wordt dan mogelijk. Per project kan bekeken worden welke opbouwwerker wordt ingezet. Er kunnen dus meerdere opbouwwerkers in een plaats op een gegeven ogenblik bezig zijn. Voordelen dan van dat geheel zijn dat je een veel duidelijker beeldvorming krijgt. Als opbouwwerker ben je minder kwetsbaar. Bovendien is het voordeel dat er een wat explicietere aandacht is voor het vormingswerk, dat op dit moment, naar mijn idee niet uit de verf komt.

Er zijn wel vragen in de sfeer van: wie beheerst nu die pool, wie beslist op welk moment er een opbouwwerker beschikbaar komt voor dat plaatselijk project. Ik vind ook dat er nog een op te lossen probleem is welke garanties er vanuit de overheid, of welke condities er in de overheidssfeer bedongen moeten worden opdat de pool er inderdaad is, opdat er inderdaad opbouwwerkers in die pool zitten, en opdat die opbouwwerkers inderdaad opbouwwerk kunnen doen. Nou daar zitten we mee, want het is natuurlijk wel een probleem, een probleem van opvattingen die gemeenten/overheden hebben ten aanzien van opbouwwerk, die verander je niet door een pool te vormen; dus er zullen op de een of andere manier condities op dat punt gerealiseerd moeten worden.

Ik denk dat we daar met elkaar hier iets aan zouden moeten doen. Hoewel het verhaal wel langer geworden is dan de bedoeling was, zou ik het hiermee willen afsluiten. Ik stel me zo voor dat we vanmiddag in de discussiegroep met name over dat laatste deel het concrete voorstel, met elkaar zouden kunnen praten in de sfeer van: hoe staan anderen daar nu tegenover, en wat zijn de ervaringen van anderen op dit punt.

IV. ENKELE VRAAGSTUKKEN BIJ HET SITUATIE- GERICHT WERKEN

Inleiding door W. Giezeman, werkbegeleider bij de 'Arend-Zeemeeuw' (stedelijk begeleidingsorgaan clubhuizen Arend-Zeemeeuw) te Rotterdam.

In de loop van het vorig seizoen heeft in Rotterdam een werkgroep een onderzoek gedaan naar de ontwikkeling van buurtwerk en opbouwwerk in club- en buurthuizen. In dat onderzoek kwamen twee zaken sterk naar voren.

In de eerste plaats, dat binnen vrijwel alle organisaties van club- en buurthuiswerk aan verschuiving te constateren is van sterk persoonlijk gericht werk met individu en groep naar meer situatiegericht en samenlevingsgericht werk.

Het persoonsgerichte blijft uiteraard in beeld, het blijft een zeer belangrijk stuk werk. Dat samenlevingsgerichte, dat situatie-, dat probleemgerichte, dat komt daarbij, komt daar boven op.

Aan de andere kant zie je in het feitelijk werk van de werkers het verschijnsel dat veel werkers buiten het clubhuis emplooi gaan vinden, buiten het clubhuis treden, in werkgroepen van de bevolking zitting nemen, allerlei problemen van buiten het clubhuis naar binnenhalen, waarmee in en buiten het clubhuis wat wordt gedaan. Je ziet dus zowel in het beleid als in de uitvoering de ontwikkeling van persoonsgericht werk naar situatiegericht werk.

Deze ontwikkeling sluit aan bij de verandering in denken over welzijnswerk. De exclusieve persoonlijke aanpak blijkt in tal van situaties ontoereikend. Materiële en gezamenlijke problemen van buurt of categorie vragen mede om een oplossing vanuit welzijnswerk. Dergelijke problemen zijn overigens aanzienlijk tastbaarder geworden. Problemen in stadsvernieuwingswijken, maar ook in nieuwerwetse betondorpen kunnen niet meer uit de weg worden gegaan. Allerlei maatschappelijke oorzaken maken bovendien, dat steeds meer mensen in beweging komen en dat clubhuizen gedwongen worden om zich met de problemen van de mensen direct bezig te houden.

Hoe ziet deze ontwikkeling er nu praktisch bezien uit? Daarvoor kun je drie kenmerken aangeven: In de eerste plaats zie je dat het werk zich steeds meer op de buurt gaat richten en een tendens vertoont naar kleinschaligheid. Clubhuizen als laatste maatschappelijke organisatievorm aan de basis, trekken nogal wat kleine en middelgrote groepen aan die een beroep doen op een clubhuis, gaan vragen om vergaderruimte, vragen om mankracht, vragen om gewoon vergaderingen te leiden. Er ontstaat een heel kleinschalig netwerk rond clubhuizen van mensen die met allerlei verschillende problemen bezig zijn.

In de tweede plaats zie je dat het object van werken verandert. We menen te kunnen signaleren dat het object van werken bijna de hele samenleving gaat beslaan. Bijvoorbeeld dat, als mensen bezig zijn in stadsvernieuwing voor zichzelf goede dingen te bereiken, zulks niet ophoudt bij de buurt. De probleemoplossing en de objecten waar je als welzijnswerker je dan ook mee bezig moet houden liggen vaak op veel grotere schaal, op gemeentelijk en op landelijk niveau. Je krijgt dan het vreemde of opvallende verschijnsel dat weliswaar je aanpak zeer kleinschalig is, maar dat het object van werken soms ongelooflijk grootschalig kan zijn. Ik herinner me dat ik zelf als opbouwwerker voor een straatje van 30 mensen een complete demonstratie tegen Jan Schäfer in Rotterdam heb georganiseerd. Dat soort dingen krijg je dan. Welzijnswerkers moeten van ontzettend veel dingen verstand hebben, ook al is hun aanpak kleinschalig.

Een derde fenomeen dat naar voren schuift is het fenomeen van geïntegreerd werken. Behalve dat de aanpak zeer kleinschalig is, is de aanpak ook zeer verhevigd. Laten we zeggen, in talloze clubhuizen groeit het besef dat het feit dat daar verschillende disciplines aanwezig zijn, de mogelijkheid moet creëren om een zeer effectieve aanpak te realiseren. Ik denk trouwens dat dat typisch iets is voor groot-stedelijke clubhuizen, omdat men daar over het algemeen met vrij grote staven zit. Je ziet dat een maatschappelijk werker, een sociaal-cultureel werker en een buurtwerker gezamenlijk gaan optreden met betrekking tot de verschillende problemen. Je ziet nu dat er binnen clubhuizen allerlei systemen tussen werkers gaan ontstaan, waarbij ze van elkaar binnen een project dingen gaan overpikken. Een maatschappelijk werkster loopt met een opbouwwerker mee en pikt daar de individuele gevallen uit. Een cultureel werker ondersteunt met een buurtfeest het opbouwproces, de opbouwwerker helpt de maatschappelijk werkster haar mannetje te staan in institutioneel overleg. Die integratie in allerlei gradaties en op allerlei niveau vindt plaats; de ontwikkeling is onmiskenbaar.

Een van de grootste problemen die je als begeleider bij deze ontwikkeling tegenkomt is dat vaak hooggemotiveerde werkers buiten het clubhuis aan de slag gaan, daar zaken tegenkomen en die het clubhuis inslepen. Dikwijls ontstaan daardoor enorme tegenstellingen binnen de staf, omdat het volkomen ongecoördineerd gaat. Er ontstaan vrij veel problemen om de werkers op een spoor te houden. Ze willen allemaal erg graag aan de problemen van de mensen werken, maar dat gaat vaak zo chaotisch dat het als gevolg heeft dat men elkaar enorm tegenwerkt en uiteindelijk in sommige wijken een zeer desintegrerende functie in actie en buurt gaat vormen. Er zijn in Rotterdam wijken waar dat is gebeurd, waar het welzijnswerk door zijn eigen chaos de acties en de organisatievormen van de bevolking volkomen vernietigd heeft. In andere wijken blijkt dat juist het welzijnswerk, waar die integratie wel van de grond is gekomen, een enorme stuwende kracht achter de bevolking is geworden.

Het buurtwerk in clubhuizen wordt meestal opgezet door werkers die daar geen specifieke opleiding voor hebben. Op begeleiders moet dan een enorm beroep gedaan worden om het gebrek aan kennis op het gebied van en geïntegreerd werken aan te vullen. In Rotterdam zijn als experiment een aantal opgeleide buurtwerkers gestationeerd in club- of buurthuizen.

In die gevallen nemen zij naast hun eigen buurtwerktaak een begeleidingstaak op zich om het clubhuis als geheel en de werkers in de werksoorten afzonderlijk te richten op en te helpen met het werken met de situatie en de problemen van de deelnemers.

Een clubhuis wordt in toenemende mate een centrum in de buurt, een brandhaard waar groepen en mensen samenkomen en waar een stuk, naar mijn mening een puur stuk opbouwwerk gepleegd wordt aan de basis. Heel grappig is trouwens om te signaleren dat opbouwwerkers die vanuit de gemeentelijke instanties worden gedetacheerd in de wijken, dat bijna zonder uitzondering die wijkopbouwwerkers zich puur buurtgericht gaan bezighouden en aansluiting zoeken bij clubhuizen.

Een ander kenmerk van de ontwikkeling is, dat steeds meer welzijnswerkers steeds directiever gaan optreden. Het gaat niet alleen meer om het spel maar ook om de knikkers. Welzijnswerkers nemen gewoon leiding in een aantal zaken, lopen voorop, zoeken zaken uit, voordat gevraagd wordt en geven perspectieven aan om verder te komen. Dat directieve optreden levert binnen het welzijnswerk best enorme problemen op want we zitten allemaal met de erfenis dat dat eigenlijk niet mag. Maar je ziet toch dat dat doorbreekt en ik vind dat op zich niet zo erg omdat je daarnaast een tendens ziet dat het contact met de mensen veel vloeiender verloopt, dat er een stuk wisselwerking is ontstaan.

Voor de begeleiding betekent dat, dat er veel vraag is naar concrete, maatschappelijke kennis. Ook ontstaat er een behoefte aan het je eigen maken van vormingstechnieken om die kennis over te dragen op de deelnemers.

Het laatste kenmerk waar ik op zou willen wijzen is de stellingname. Wanneer uitvoeringsorganen zich gaan inzetten voor de oplossing van de problemen van hun deelnemers en ze samen met hem een stuk belangenbehartiging opzetten, vraagt dat natuurlijk van de werkers die zo dicht bij de basis zitten, die de mensen dagelijks tegemoet komen, een stellingname. Een stellingname vóór de mensen waarmee je werkt en vaak tegenandere zaken. Je ziet ook dat dat niet zelden vertaald wordt in uiteindelijk een politieke stellingname. Ik wil hierbij aantekenen dat dit naar mijn mening een heel ander soort vraagstuk is dan de politiek in het werk van vroeger. Vroeger hadden we die beruchte waardevrije visiediscussies waarmee je je jaren en jaren bezig kon houden en waar nooit een consequentie aan vast zat.

De keuzes in een clubhuis zijn nu vaak heel concreet. Stel je, tegen de eisen van C.R.M. in, een werker voor de helft van zijn tijd vrij voor buurtwerk of niet?

Het probleemgerichte en situatiegerichte werk doet een ander beroep op begeleidingsfunctionarissen.

Dit was een poging om een aantal hoofdzaken te inventariseren.

V. DE C.R.M.-BELEIDSNOTA SAMENLEVINGSOPBOUW, BEGELEIDING EN DESKUNDIGHEIDSBEVOR- DERING

Inleiding door H. Timmerman, consulent van BOWL (provinciaal instituut voor begeleiding van plaatselijk welzijnswerk in Limburg te Maastricht).

Er is al een reeks van kritiek gekomen op deze nota, ik wil in het

kader van mijn verhaal niet terugkomen op al die kritiek, die kunt u elders beter lezen. Ik wil mij in mijn kritiek — in de zin van beoordeling — beperken tot die stukken van de nota die iets zeggen over het vak van de opbouwwerker en er wat gevolgen uit trekken voor begeleiding en deskundigheidsbevordering. Ik zal daarbij uiteraard aansluiten bij wat deze nota zelf zegt over begeleiding en deskundigheidsbevordering.

Begeleiding en deskundigheidsbevordering worden heel gemakkelijk op één hoop geveegd: beiden veronderstellen elkaar zo'n beetje. Ik ga in deze context ook niet zoeken naar zeer fijn afgewogen definities van beide begrippen, maar beperk mij tot een aanduiding van het karakter ervan in die zin, dat ik onder begeleiding in de samenlevingsopbouw versta:

- "de arbeid van externe werkadviseurs ten aanzien van de verscheidene problemen in een organisatie voor samenlevingsopbouw (het kan ook best zijn dat er hier of daar sprake is van een **interne werkadviseur**)".
- Deskundigheidsbevordering in de samenlevingsopbouw is elke vorm van bewuste vorming, scholing of training van verschillende geleidingen in een organisatie voor samenlevingsopbouw".

Ik zal mijn verhaal beginnen met dat wat de nota zegt over het vak van opbouwwerker (een vak apart) en dat uitwerken naar de reeds aangegeven aspecten om tenslotte mijn verhaal te beëindigen met wat losse opmerkingen (allerhande) over het thema van deze 'lezing'. Ik maak bij dit alles gebruik van de ervaringen in de begeleiding en deskundigheidsbevordering van het team van werkbegeleiders van mijn werkgever, de stichting BOWL.

A: EEN VAK APART

Hoewel Geurts eerder op deze dag zijn inleiding heeft beëindigd met de opmerking dat hij niet meer precies weet wat hij de opbouwwerkers elk jaar moet leren — om de zoveel jaar is er blijkbaar iets anders over dit vak te zeggen en dus ook te leren — wil ik toch proberen aan de hand van het in de beleidsnota gestelde er iets over te zeggen.

De motorfunctie

Een van de belangrijkste functies die in de nota aan de opbouwwerker wordt toegeschreven is die van de signaal- en/of motorfunctie. Het opbouwwerk heeft bij uitstek een signalerende taak ten aanzien van maatschappelijke problemen en zorgt er voor — samen met de betrokkenen — dat de motor van hulpverlening aan het sputteren slaat en probeert die motor verder op te starten. Ervan uitgaande dat deze functie inderdaad iets zegt over de identiteit van het opbouwwerk en dat wij die identiteit onderschrijven, betekent deze functie nogal iets voor de gewenste kwaliteiten van de opbouwwerker.

De diagnose

Eerst en vooral moet de opbouwwerker goed situaties kunnen diagnosticeren, al dan niet samen met de betrokkenen. Wat is in deze buurt aan de hand?; welke problemen spelen hierbij?; wat kan ik bijdragen aan de oplossing ervan? Het is ons gebleken uit de begeleiding en de verschillende soorten van deskundigheidsbevordering die wij hanteerden, dat dit soort vragen nogal wat problemen oproepen. Om een kernprobleem aan te geven, dat bij de diagnosticering speelt, citeer ik een stukje evaluatie van een werkplaats sanering uit onze regio: "Als je sanering beschouwt als een maatschappelijk, sociaal en economisch proces, dan kun je een analyse van de saneringsproblematiek alleen doen binnen een sociaal-economische analyse van de maatschappij. Het verbeterd inzicht door die analyse is dan een inzicht in dat proces en het verbeterd handelen, dat zo ontstaat, is een maatschappelijk handelen. Als je echter sanering beschouwt als louter een werkobject van een opbouwwerker, dan is het beeld dat je hebt van die taak en de daarvan afgeleide opdracht van de opbouwwerker de kritische achtergrond van je analyse en dat moet dan een "verbeterd" inzicht in sanering en de methodisch-practische aanpak ervan opleveren". Met andere woorden een van de kernproblemen rondom de diagnosticering is, dat men de diagnose stelt vanuit de mogelijkheden van de methode die men aanhangt en niet vanuit de maatschappelijke problematiek.

Democratisering van een woningbouwvereniging lijkt op zich gesne-

den koek voor een opbouwwerker, maar een sociaal-economische analyse van de plaats en taak van de woningbouwverenigingen zou wel eens heel andere uitkomst kunnen geven. We hebben uit dit soort moeilijkheden, die de werker ondervindt bij diagnose geconcludeerd ten aanzien van deskundigheidsbevordering zeer belangrijk is. Werkplaatsen, studiedagen en trainingen (voor beroepskrachten uit meerdere instellingen), verwijderd van de maatschappelijke werkelijkheid, zijn vluchttoorden voor frustraties gebleken of speelplaatsen voor methodische spelletjes.

We hebben gepoogd de deskundigheidsbevordering te laten aansluiten bij één maatschappelijke situatie, bekend voor alle deelnemers (de beroepskrachten van één instelling) om zo alle interpretatieproblemen te voorkomen en om de deskundigheidsbevordering een gezonde plaats te geven in de reeks van andere problemen waar menige instelling voor staat. Deskundigheidsbevordering in het kader van een begeleidingsaanpak dus.

Toch is ook deze poging niet gelukt en kijken we weer oogluikend naar de grote stille heide, naar werkplaatsen en trainingsdagen voor deelnemers uit verschillende maatschappelijke situaties (waarvan de instelling een deel is). Negatief geformuleerd zijn de oorzaken van het falen van onze poging om de deskundigheidsbevordering te laten aansluiten bij de problemen in de instelling dat "ondeskundigheid" altijd een uitgangspunt is voor deskundigheidsbevordering en die "onderskundigheid" is moeilijk in een collegiaal systeem als diagnose en dus als een leerdoel voor deskundigheidsbevordering erkend te krijgen. Juist binnen de teams staan de deskundigheden van de werkers buiten de discussie. Het compromis voor een en ander zal wel worden dat de begeleiding weer een ondersteunend middel wordt ten aanzien van deskundigheidsbevordering of positiever geformuleerd: dat beide "velden" in een constructief samenspel gebracht moeten worden.

Relatie-legger

De tendenzen in de samenlevingsopbouw — eerder vandaag aangegeven door Geurts — zijn in wezen afspiegelingen van een doelstellingen-discussie, die gevoerd wordt op basis van verschillende waardering van een maatschappelijke situatie. Essentieel voor het inschatten van een situatie blijft echter dat de werker in relatie staat met die situatie, met de mensen in die situatie, met het cliënt-systeem. Ondanks de lange geschiedenis van vele instellingen blijkt toch de relatie instelling(werker) — buurt nog veel te wensen over laat. Nog steeds zou men kunnen stellen dat het terrein van de methodiek en vaardigheden van de relatielegging in het opbouwwerk een onontgonnen terrein is, waarvoor in de sfeer van de begeleiding en deskundigheidsbevordering expliciete aandacht vereist is. Wellicht dat vanuit deze benaderingswijze iets bijgedragen kan worden aan de duistere identiteit van het opbouwwerk, een die meestal wordt ontleend aan een of andere wel maatschappelijk aanvaarde deskundigheid. Opbouwwerkers worden nog te vaak bekritiseerd vanuit een verwachtingspatroon — of door henzelf of door anderen gecreëerd — dat gekoppeld is aan die 'deskundigheid'.

De opbouwwerker is geen psycholoog, geen socioloog, geen sociaal-onderzoeker, geen case-workeer. Men ontleent de deskundigheid aan kennis van zaken rondom het aandachtsveld, het probleemveld waar men als opbouwwerker mee geconfronteerd wordt, bijv. sanering of onderwijs.

In tegenstelling tot wat Giezeman min of meer zegt, zou ik willen pleiten tegen de gespecialiseerde opbouwwerker. Een onderwijsopbouwwerker is op de eerste plaats opbouwwerker en aan dat duistere vak dient hij zich te refereren, niet aan de kennis over onderwijszaken. Het risico is immers erg groot dat hij zo als opbouwwerker te zeer geïdentificeerd wordt met andere 'deskundige instanties'. Toch is die kennis van de materie belangrijk voor de eerstelijns opbouwwerker, maar wellicht moet die kennis bijgebracht worden via een pooling van deskundigen, hetzij via een pooling van informatie hetzij in de vorm van gespecialiseerde werkbegeleiders bij de begeleidingsinstituten. Daar ligt ook een taak ten aanzien van de methodiekvergelijking tussen de vormen van opbouwwerk die ontstaan zijn uit een nauwe koppeling aan de materie, het object, het probleem. Het leren uit die vergelijking van methoden in de verschillende probleemobjecten en de zo ontstane gegevens doorgeven aan het veld acht ik een taak voor de begeleidingsinstituten.

Het begrip relatie heeft slechts ogenschijnlijk een soort politieke neutraliteit. In het leggen van relaties spelen politieke opvattingen zeer duidelijk een rol, maar in methodische zin ligt het leggen van relaties veel moeilijker dan wat de Beleidsnota aangeeft in de paragraaf over ondersteuning aan actiescomites over de inhoud van die

relatie. Ondersteuning, dienstverlening, begeleiding en bemiddeling zijn ook termen waar je niets mee doet.

Het gaat om "simpele" zaken zoals: Hoever kan ik solidair blijven met dit actie-comite? Welke moeilijkheden haal ik mezelf en mijn instelling op de hals met deze relatie?

Achterstand

De Beleidsnota beperkt het werkgebied van de opbouwwerker tot achtergrondsituaties en tegen die achtergrond wordt het relatieleggen nog moeilijker als je er van uitgaat, dat elke vorm van hulpverlening gevaar in zich bergt van machtsverschil tussen hulpverlener en hulpontvanger. Bij de groep buurtwerkinstellingen die ontstaan zijn, als waren het kernvoorzieningen, is van dat machtsverschil niet zoveel te merken. In tegendeel, de "hulpontvangers" beheersen de hulpverlenende opbouwwerkers. Maar in achterstandsituaties komen deze risico's in de relatielegging op de werkers af. De werker moet terdege oppassen niet met de deskundigen op één hoop geveegd te worden. Op die manier komt het begrip déprofessionalisering in ons zicht als doelstelling voor begeleiding en deskundigheidsbevordering. Ik kan dit begrip deprofessionalisering niet omwerken in concrete werkdoelen voor begeleiding en deskundigheidsbevordering; ten aanzien van de werkbegleiding zou ik er wel het volgende van willen beweren.

In de begeleiding zou meer aandacht besteed moeten worden aan supervisie. Supervisie wordt nog teveel gekoppeld aan de opleidingen. Houdingsaspecten zijn in de sfeer van de relatielegging van werkers een zeer belangrijk aandachtspunt en in de supervisie krijgt de houding van de werkers in zijn methodisch handelen de aandacht. Begrippen als relatiegevoeligheid en deprofessionalisering zouden overigens ook moeten doorspelen in de leerprogramma's van de opleidingen; nog teveel stelt men de leerpakketten samen uit vakken, die men ontleent aan andere „deskundigheden“. De integratie van die deskundigheden tot een "vak apart" verdient de nodige aandacht. Over de wijze van die integratie durf ik mij niet uit te spreken: ik weet ook niet welke "verbindende" vakken hier een bijdrage aan kunnen leveren. Maar laat ik van dit gladde ijs afstappen, voordat ik uitglijd; verderop zal ik het nog eens proberen.

Er komen ook nog enkele methodische vraagstellingen op ons af die via begeleiding en deskundigheidsbevordering de aandacht behoeven, wanneer je in het werkveld beperkt wordt tot de door de beleidsnota aangegeven achterstandssituaties. Wanneer je ervan uitgaat dat iedereen, wanneer dat gewenst wordt, recht heeft op ondersteuning van bijvoorbeeld het opbouwwerk, dan dringt zich de methodische vraag aan ons op, op welke wijze de ervaringen, de leermomenten, de momenten van bewustworden, de analyses van problemen en de aanpak ervan verbreed kunnen worden vanuit deze achterstandssituaties naar andere geledingen van de bevolking. De grens, die door deze nota rondom achterstandssituaties getrokken wordt is bijvoorbeeld sociaal-economisch niet juist; vanuit onderwijs bezien ook al niet, om maar te zwijgen over preventie.

Een andere consequentie, die het werken in achterstandssituaties met zich meebrengt is, dat je nog meer dan voorheen als opbouwwerker de kans loopt in de kuif gepikt te worden door de partijpolitieke aasgieren. Opvallend is vaak de partijpolitieke onhandigheid van de opbouwwerkers in dit soort situaties. Men laat zich intimideren, men maakt fouten, men weet geen raad met de raad. Ik geloof dat dit soort zaken in begeleiding en deskundigheidsbevordering expliciete aandacht behoeven.

Nogmaals de motorfunctie

We hebben tot nu toe het begrip motorfunctie in zijn voorwaarden (een goede relatie, een goede diagnose en extra problemen in achterstandssituaties) wat uitgewerkt.

Laten we er even bij terugkeren. Er zijn nogal wat belemmeringen voor het opbouwwerk waar te nemen om überhaupt deze functie, waar te maken, problemen die liggen in de sfeer van verkeerde verwachtingsbeelden (daarstraks even aangeduid), competentiekwesties en verschillen bij de inschatting van de positie van het opbouwwerk ten aanzien van andere dienstverleners. Men vertrouwt het opbouwwerk die motorfunctie niet toe en beschouwt het als een van de te mobiliseren hulpbronnen.

Met name heeft men in de sfeer van de regionale welzijnsstichting nogal eens de pretenties gekoesterd om de motorfunctie tussen de hulpverleners te spelen. Het bleek echter dat de relatie met de situatie van de cliënten en een goede diagnose ontbraken in de meeste gevallen. Wanneer er wat meer duidelijkheid komt in de aspiraties van deze instellingen komer er wellicht ook wat meer kansen voor het opbouwwerk om de motorfunctie te realiseren.

Lopen we daarop vooruit in de sfeer van begeleiding en deskundigheidsbevordering, dan is het wel gewenst dat er aandacht besteed wordt aan de methode van de projectorganisatie en organisatieontwikkeling. Voor de meeste opbouwwerkers wat vreemde disciplines en voor de meeste begeleiders ook nog. Het is bovendien dan gewenst dat de kennis van het werkterrein van de opbouwwerkers beter wordt. De positie van de opleidingen opbouwwerk, die erg dicht bij de opleidingen cultureel werk liggen, beperkt het gezichtsveld inzake het werkterrein van menige opbouwwerker tot het sociaal-culturele veld. Naast de beeldvorming van het eerstelijnsopbouwwerk die al werkende tot stand moest komen zouden bijvoorbeeld de landelijke organisaties kunnen proberen aan andere opleidingen in de welzijnszorg iets van het opbouwwerk te verkopen, een soort preventieve beeldvorming. Men zou zich verder kunnen afvragen of de werkplaatsen opbouwwerk (waarom sowieso al die beperkingen) zich ook niet breder moeten opstellen met hun aanbod en zich niet zouden moeten richten op andere welzijnswerkers.

B. ALLERHANDE

Tot slot wil ik nog enkele topics aangeven, al dan niet gerelateerd aan de Beleidsnota, die van belang zijn voor begeleiding en deskundigheidsbevordering met het oog op samenlevingsopbouw cq. het opbouwwerk.

de opleiding

Met name in de sfeer van de deskundigheidsbevordering is men geneigd erg snel te grijpen naar middelen in de sfeer van trainingen, werkplaatsen en studiedagen. Op die manier bestaat het risico dat het werkveld te snel de opleidingen uit het oog verliest.

De opleidingsvraag inzake het opbouwwerk is al erg vaak gesteld maar daar koop je bij de autonoom opererende opleidingen niets voor. Wellicht moet het werkveld via instellingsparticipatie iets aan onderwijsopbouwwerk ten aanzien van de sociale academies gaan doen. Er is in ieder geval sprake van een soort van onmaatschappelijkheid van de academies. De discussies over de opleidingsvraag inzake het opbouwwerk worden gevoerd vanuit vooringenomenheden, vanuit posities die sterk gekleurd worden vanuit het verleden van menige docent die in die discussies verzeild is geraakt.

De discussie of opbouwwerk aandacht nodig heeft in het kader van een beroepsopleiding of dat opbouwwerk een functie-opleiding vereist, komt op die manier nooit aan een eind. Men zou deze kwestie eens als een onderzoeksvraag moeten stellen en met 'men' bedoel ik opleiding en werkveld samen. Het brede werkveld van het sociaal-culturele veld zal samen met de opleidingen moeten onderzoeken, of een beroepsopleiding — die heeft, gezien de arbeidsmarkt, de voorkeur — vanuit eisen ontleend aan een aantal functies in het werkveld, realiseerbaar is. Zo niet, dan blijft de functie-opleiding als alternatief over.

Informatie

In de Beleidsnota wordt veel aandacht besteed aan informatie. De nota geeft ondermeer aan dat overheden een brede informatiestroom moeten laten vloeien naar de basis. Het is mooi meegenomen als dat zou kunnen. De nota besteed echter geen aandacht aan de rol van de informatie in het kader van bewustmakingsprocessen en die aspecten van informatie zijn voor het opbouwwerk van essentieel belang. Zolang de overheid, wier primaire taak het is de informatie goed over te brengen, dat niet doet, zal het opbouwwerk in de sfeer van de verwerking van die informatie naar eigen doelen van de bevolking een rol moeten spelen. En dat geldt met name daar waar door bredere kaders dan een enkel actiecomité die informatie verwerkt moet worden, hetgeen er in de praktijk op neer komt dat een voorhoedegroep — bijvoorbeeld dat ene actiecomité — informatie moet doorspelen. Hoewel je als werker en actiecomité het risico loopt een intermediaire rol te spelen tussen overheid en bevolking zijn de risico's van die rol bij informatieoverdracht — mits je die overheid hier en daar ook nog wat kan bijsturen — niet zo gevaarlijk. De methodiek inzake deze informatieoverdracht in het kader van een bewustmakingsproces verdient de nodige creatieve aandacht, ook in de sfeer van de begeleiding en deskundigheidsbevordering.

Agogische benadering van organisaties

Veel van de bestaande instellingen voor buurtwerk zijn tot stand gekomen in een tijd dat CRM veel oog had voor representatie, harmonie en overleggedachten in de samenlevingsopbouw. CRM stelde vanuit die visie nogal wat eisen aan de bestuurlijke vormgeving van de organisaties. Wanneer deze organisaties nu politieke keuzes moeten doen voor achterstandssituaties en wanneer we steeds meer aandacht gaan krijgen voor democratisering vanuit de projecten en

duis nieuwe projecten in het verschiet komen, dan liggen hier de conflicten in de huidige organisaties voor het oprapen.

De weerstanden zijn tegen die politieke keuzes intern erg groot. Dat vereist van de werkers en de begeleiders nogal wat aanvaardigheid. Werkbegeleiders, kunde om met dit soort situaties om te gaan. En dit is maar een voorbeeld van een probleem in een organisatie waar meerdere geledingen uit die organisatie bij betrokken zijn. Men zou in het algemeen kunnen stellen dat werkbegeleiders nog te onbewust bezig zijn in hun werkbegeleiding, organisaties niet agogisch benaderen, hun energie te weinig strategisch benutten en zich te snel laten verleiden om de verschillende rollen die in de hulpverlening aan een organisatie gevraagd worden zelf te spelen. Het is vaak ondoenlijk om ten aanzien van een organisatie én werkadviser én trainer én organisatieontwikkelaar én methodicus te spelen. De rolconflicten die je zo oploopt als begeleider hopen zich op die manier op. Een en ander is een pleidooi om de begeleidingsinstituten niet vanuit disciplines in opbouwwerk, vormingswerk en dergelijke) op te bouwen, maar vanuit een analyse van problemen waar de instellingen voor staan; en dan zou de bemanning van een begeleidingsteam er wel eens heel anders kunnen gaan uitzien.

het einde

Wanneer de Beleidsnota het over vormingswerk heeft, dan verwijst men erg snel naar gewenste samenwerking met instituten voor vormingswerk. Eenzijdig en negatief geformuleerd heeft het opbouwwerk zijn identiteit ontleend aan de knikkers, het resultaat, de materie en nog te weinig aan het spel, de educatieve momenten in het opbouwproces, de vormingsdoelen. De opbouwwerkers zullen in de begeleiding en deskundigheidsbevordering aandacht moeten krijgen voor die laatste elementen in hun taak. Methodisch is dat aspect — opbouwwerk als educatief werk — nog te weinig uitgebouwd. Het opbouwwerk zal vooral gericht moeten worden op die vormingsdoelen zodat er weer wat justere verhouding komt tussen het spel en de knikkers. Wanneer dat niet lukt komt het opbouwwerk in een crisis terecht en is het einde ervan in zicht.

VI. FRAGMENTEN UIT DE DISCUSSIES

Verslag doen van een discussie betekent onvermijdelijk, dat er veel te stellend wordt opgeschreven wat heel vragenderwijs is besproken. Wij hopen dat de lezers daarmee rekening willen houden.

Vraag:

Aan opbouwwerk wordt nogal eens de functie 'tegenspel' toegekend, vanuit de gedachte dat het opbouwwerk een strategische rol kan spelen in de verandering van de machtsverhoudingen. Hoe moet je opbouwwerk dan denken? Zoekt het een duidelijke, kritische positie binnen de machtsverhoudingen, bijv. in een relatie met politieke partijen en belangengroepen, of is het uit op de bewustwording van mensen tegenover die machtsverhoudingen? Hoe ontwikkel je de kracht die nodig is voor het 'tegenspel'?

Discussie:

Een opbouwwerker vraagt zich steeds af, hoe het mogelijk is mensen te mobiliseren om goed gebruik te maken van politieke kanalen en machtsgroepen en om daarmee toch te bereiken dat dié veranderingen tot stand komen die door de mensen zelf worden gewild. Opbouwwerkers hebben daarvoor vaak te weinig ruimte, (bijv. omdat hun bestuur ook allerlei petten op heeft in het spel van de machtsverhoudingen) en te weinig mogelijkheden om aan een proces van werken met de mensen in de achterban toe te komen (vormingswerk). Verder is het opbouwwerk erg kwetsbaar; als er een controversieel project wordt aangepakt, kan de subsidie worden ingetrokken.

Naarmate de opbouwwerker echter meer werkt op basis van vormingsprocessen en concrete problemen van de bewonersgroepen, wordt zijn kwetsbaarheid ook minder en zijn er ook wel (kleine) structurele veranderingen te bereiken. Veel hangt wel af van de capaciteiten van de opbouwwerker zelf.

Vraag:

Mag de opbouwwerker ooit in de plaats treden van een bewonersgroep om namens hen te proberen aan de structuren te werken? Hun machteloosheid is juist deel van hun probleem en dat zou dan nog weer bevestigd worden?

Discussie:

Zij moeten leren op te komen voor hun eigen belangen en problemen. Dat wil niet zeggen dat de opbouwwerker naïef moet blijven en zich niet degelijk dient in te werken in de politieke verhoudingen en machtsverhoudingen. Hij zal moeten kunnen informeren over hoe de zaken liggen, helpen wegen te vinden enz. Hij zal ook aanspreekbaar moeten zijn en zal verantwoordelijkheid moeten dragen, want 'men' weet toch wel dat hij 'er achter' zit. Niemand is trouwens neutraal, ook de opbouwwerker niet en dat betekent dat hij zich zijn standpunten op zijn minst bewust moet zijn. Dezelfde dingen zijn trouwens ook te zeggen over begeleiders. Echter, vaak lijkt het principe van de bewustwording en van de eigen verantwoordelijkheid van de bewoners er toe te leiden dat de opbouwwerker zich verschuilt achter de rug van allerlei groepen, maar ondertussen moet hij dan toch wel mee verantwoordelijk gesteld worden, bijv. als er politieke blunders worden gemaakt. Het 'spel' moet steeds tactisch en goed geïnformeerd gespeeld worden, ook door de opbouwwerker. Niet alleen de opbouwwerkers zitten met dat probleem. Ook andere werkers in de buurt ontkomen er niet aan dat ze zich moeten oriënteren op de machtsverhoudingen en dat moeten verrekenen in hun werk met de bewoners: informeren, positie bepalen, kansen realistisch berekenen enz. Met het naïve schema van de bewoners (machtelozen, actiegroepen,...) tegenover 'de' machthebbers kan niet gewerkt worden. Er is op zijn minst een gevoeligheid nodig voor wat er speelt en een zakelijke ondersteuning van de bewoners door met hen de kansen te taxeren voor de oplossing van hun problemen. Daarbij is en blijft wel de voorwaarde dat de opbouwwerker alles doet op basis van zijn relatie met de bewoners.

Vraag:

Hoe wordt door de inleiders gedacht over de samenwerking van verschillende soorten werk, zoals opbouwwerk, vormingswerk, maatschappelijk werk; zijn er niet 'totale' geïntegreerde voorzieningen nodig en moet er dus niet afwijzend gereageerd worden op voorstellen om het opbouwwerk apart te stellen? Maar als je de samenhang benadrukt, wat betekent dat dan precies? Moet iedere werker alles kunnen (ook opbouwwerk) en werkt men in alles samen zonder onderscheid in taken?

Discussie:

De plaatselijke voorziening, waarvanuit gewerkt kan worden aan de wisselende behoefte aan vorming, recreatie, hulp, actie, educatie enz. zou de basis moeten vormen van het buurtgerichte werken. Je kunt het werk met de mensen niet uit elkaar rukken, want het is dezelfde mens, buurt of groep. Er moet in ieder geval een grote samenhang zijn van activiteiten die gericht zijn op hulp, ondersteuning, informatie etc. Dat wil zeggen dat ieder alles doet, maar dat de verschillende werkers in staat zijn om samen — ieder met zijn deskundigheid en taak — gericht te zijn op de buurtsamenleving (c.q. regio, groep). Wat veranderen moet en gelukkig ook al aan het veranderen is, is dat elke werker zijn eigen diagnose en benadering heeft: de persoonlijke problemen apart, de gezinsproblemen apart, de buurtproblemen apart. Zij kunnen elkaar signalen aanreiken over de verstrengeldheid van de problemen en zij kunnen proberen samen hun eigen activiteiten zo te doordenken, dat dat verstrengelde benaderd kan worden. Eventueel maken zij dan samen ook buurtgerichte programma's, bijv. om te werken aan de versterking van buurtgroepen in verband met stadsvernieuwing; maar ieders bijdrage zal toch wel dicht bij zijn eerste taak blijven (buurtwerker, cultureel werker, maatschappelijk werker).

Vraag:

Moet de poolvorming niet definitief afgewezen worden, als je uit gaat van het geïntegreerde en buurt- of situatiegerichte werken? Is er naast de in het buurthuis geïntegreerde buurt/opbouwwerker ook een meer afstandelijk 'grootschalige' opbouwwerker nodig? Hoe zit het dan echter met de signalering van de problemen die om oplossing vragen?

Discussie:

Velen hebben bezwaar tegen een pool van opbouwwerkers. Men zegt dan dat de pool op de een of andere manier beheerd zal worden door een regionale organisatie en die regionale organisatie zal maar zeer minimale contacten kunnen hebben, formeel, met de plaatselijke samenleving.

Hoe je het ook wendt of keert, er zijn een aantal mogelijkheden, maar één van de mogelijkheden is dat je regionaal een bestuursvorm kiest waar uit elke plaats één of twee mensen inzitten, dat zijn dan toch de belangrijke figuren in die plaats die maar een beperkt aantal signalen oppikken.

Het andere argument tegen de poolvorming is dat men niet gelooft dat in plaats van de plaatselijke instellingen voor buurtwerk er edukatief werk ter plaatse zal ontstaan. Men zegt: als dat wel zo zijn zijn, dan is een gedeelte van ons bezwaar wel opgelost, omdat dat educatieve netwerk, of dat vormingswerk, of dat jeugd- en jongeren-werk, samen met andere welzijnswerkers (maar die zijn er dan niet zoveel meer) die signaalfunctie wel kan vervullen. Maar gezien de schaarste aan middelen geloven zij er niet in dat we het aantal opbouwwerkers kunnen behouden en een aantal extra middelen beschikbaar krijgen voor vormingswerk. Dat zeggen de tegenstanders. Misschien kan het oordeel over de pool ook bekeken worden uit de vraag, wie verantwoordelijk is voor het werk. Het bestuur van de pool is in ieder geval een formeel controle-mechanisme. Het formele controle-mechanisme is nu het bestuur van de instelling die te maken heeft met die hoeveelheid petten en bovendien de grote invloed die, zeker in een aantal plaatsen, de gemeenten hebben op die hoeveelheid petten. Als een opbouwwerker beschikbaar gesteld wordt vanuit die pool naar een plaatselijke groep mensen hebben we te maken met een gemotiveerde groep die aan een bepaald probleem wil werken. Op dat moment is de opbouwwerker verantwoordelijk aan die groep en niet aan het bestuur. Het betekent dat groep- en opbouwwerker niet gecontroleerd kunnen worden en in hun strategiekeuze, in hun aanpakkeuze niet belemmerd worden door die instelling. Bovendien moet door degene, die de poolvorming afwijst, goed worden nagedacht over de nadelen van de opbouwwerker op de éénmanspost in plattelandssituaties. Geconstateerd wordt dat de beoordeling van de idee van de poolvorming niet alleen plaatsvindt op grond van werkoverwegingen, maar ook sterk afhangt van de regionale situatie. Het is dus nauwelijks mogelijk om voor 'het' clubhuis- en buurtwerk en voor 'de' Salco een standpunt te zoeken; belangrijker is dat er in studie en discussies als deze een uitwisseling en systematisch vergelijk plaatsvindt de theorie en ervaringen, zodat er inzichten ontstaan, die in bepaalde situaties helpen een concreet oordeel te vormen.

Vraag:

Hoever kom je met een begeleidingstheorie en -methode, gezien de vele verschillende situaties van waaruit om begeleiding wordt gevraagd?

Discussie:

Het gaat er om dat de begeleidingsorganen — of ze nu al meer of minder een voldoende opbouw hebben bereikt — hun benaderingswijze langzamerhand gaan verduidelijken en methodisch verdiepen. Dan vallen er allerlei termen: organisatiebegeleiding, systeembenadering, projectaanpak, contactaanpak, enz. Toch is het nog de vraag of je als begeleider wel zo graag het 'lapwerk' laat rusten ten gunste van een meer systematische hulp aan de instellingen. Onder welke voorwaarde is dat inderdaad door de instellingen beleefde hulp? Kan het begeleidingsorgaan voor zichzelf analyseren wat het te bieden heeft? Hebben instellingen juist niet vaak die directe ondersteuning à la het lapwerk nodig? In ieder geval dienen begeleidingsorganen hierover duidelijk in overleg te staan met de instellingen zelf. De begeleidingsorganen vertonen op dit punt een niet veel andere positie dan de uitvoerende instellingen. Veel uitvoerende instellingen zoeken er naar, hoe zij hun almaar doorlopend proces van werken ("Peyton Place") kunnen omzetten in planmatigheid, probleemobjecten, keuze voor groepen e.d. Zowel uitvoerende instellingen als begeleidingsorganen moeten zich afvragen, op grond van welke indicaties voor wat (ten nadele van wat anders) gekozen moet worden.

LITERATUUR

OVER OPBOUWWERK EN BUURTWERK *)

(Het cijfer achter de naam van het tijdschrift geeft de jaargang aan, het cijfer tussen het jaar en datum van verschijnen is het volgnummer van het tijdschrift)

VISIE OP HET WERK/PLAATS EN FUNCTIE IN DE SAMENLEVING

Peper, B. VORMING VAN WELZIJNSBELEID; evolutie en evaluatie van het opbouwwerk. Meppel, Boom, 1972, 384 blz., lit. opg. Proefschrift Nederlandse Economische Hogeschool.

Magnus, C. REFLEXIES OP NIVEAU; nota over de functies en de onderlinge samenhang van de verschillende niveaus van samenlevingsopbouw. Utrecht, Salco, 1973. 4°, 15 blz., lit. opg.

WERKBOEK OPBOUWWERK '73; op zoek naar identiteit. Den Haag,

Studiegroep Opbouwwerkers Katholieke Sociale Akademie, 1973, 4°, 3 dln. in 1 bd., 455 blz.

Snel, G. Goezinne-Zijlman, red.: WERKEN AAN DE SAMENLEVING. Tijdschrift voor maatschappijvraagstukken en welzijnswerk 28 (1974) 15 (5 sept), 299-300. Boekbespreking.

WERKEN AAN VERANDERING; vragen en ideeën rond het opbouwwerk; verslag van de werkgroep opbouwwerk West-Brabant, Tilburg, Provinciaal opbouworgaan Noord-Brabant, c. 1974. 4°, 61 blz., bijl.

Eeden, J. van, en P. Winkelaar. DE POLITIEK VAN HET OPBOUWWERK; uitgangspunten voor een nog jonge werksort. Intermediair 11 (1975) 42 (17 okt), 31, 33, 35, 37. Bevat lit. opg.

Frieswijk, J. OPBOUWWERK: GEEN DIENSTVERLENING, MAAR POLITIEK. Nimobulletin 9 (1975) 9 (nov), 256-261.

Janssen, R. SAMENLEVINGSOPBOUW IN MAATSCHAPPELIJK PERSPEKTIEF; gedachten over de eigen taak van de samenlevingsopbouw. Maatschappelijk welzijn 27 (1975) 11 (nov), 293-300.

Beck, W. STELLINGNAME TEGEN DE 'SAMENLEVINGSOPBOUW' ALS EEN REMEDIE VOOR NIET GENOEMDE ZIEKTEN. Maatschappelijk Welzijn 27 (1975) 12 (dec), 315-318, 323. Een reactie op het artikel van R. Jansen.

OPBOUWWERK, SOCIALE AKTIE EN BUURT- EN WIJKPROBLEMEN; achtergronden, strategieën, methoden; een selectie uit de literatuur. Rijswijk, Ministerie van cultuur, recreatie en maatschappelijk werk, 1975. 4°, 22 blz.

TUSSEN BESTUUR EN BESTUURDEN; themanummer van Opbouwwerk; met medewerking van W. Zwanikken, P.A.C. Beelaerts van Blokland, P. Winkelaar e.a. Verschenen als Opbouwwerk 10 (1976) 3 (mrt).

OPBOUWWERK EN BUURTWERK IN DE PRAKTIJK

Wijk, D. van. FUNCTIEOPVATTING, FUNCTIEVERVULLING VAN OPBOUWWERKERS; een poging tot een inhoudelijke analyse van de functie opbouwwerker, gekoppeld aan een peiling van de mening over hun werk en beroep. Deventer, Van Loghum Slaterus 1973. 71 blz. (nimocahier no. 14)

Magnus, C. BUURTWERK EEN TAAK VAN CLUB- OF BUURTHUIS? Salcofoon 5 (1974) 3 (10 feb) 1.

Sewandono, I. WIJKOPBOUWWERK IN DE ZEVENTIGER JAREN, EEN HAALBARE KAART? Maatschappelijk Welzijn 26 (1974) 3 (mrt), 59-65.

OPBOUWWERK OP REGIONAAL NIVEAU; door J. de Boer, R. Crassee, J. van Eeden e.a. : onder red. van P. Winkelaar. Nimobulletin 8 (1974) 1 (feb), 3-8.

Leur, W. van de. OPBOUWWERK OP DE BEGANE GROND; EEN VERHAAL OVER BUURTWERK. Nimobulletin 8 (1974) 3 (mei), 70-88.

BUURTEN BIJ HET BUURTWERK. Verschenen als Nimobulletin 8 (1974) 8 (nov).

OPBOUWWERK IN LEEUWARDEN; verslag 1973 en 1974 over activiteiten waar het opbouwwerk bij betrokken was. Leeuwarden, Centraal Orgaan Leeuwarden voor samenlevingshulp, c. 1975. 4°, 60 blz., bijln.

ANDERS WERKEN IN DE WIJK Den Bosch, Stichting Welzijnsproject Den Bosch-Oost, c. 1974. 4°, 40 blz., bijln.

Groot, J.P., en D. Thewissen. HET PROBLEEM VAN HET KLEINE DORP GESTELD EN HOE NU VERDER? De leefbaarheid van kleine dorpen; problematiek, overheidsbeleid, onderzoek, opbouwwerk. Nimobulletin 9 (1975) 8 (okt) 220-230.

Beckers, G. STRATEGIEEN IN HET ONDERWIJSOPBOUWWERK ONDER KANSARME GROEPEN. Nimobulletin 9 (1975) 8 (okt), 216-219.

Klarenbeek, F. BLIJFT DE BEWONER BUITENSPEL? ENKELE ASPEKTEN VAN STADSVERNIEUWING EN OPBOUWWERK. Nimobulletin 9 (1975) 9 (nov), 246-255.

Magnus, C. BOUWEN AAN DE BUURT; een werkboek voor buurtwerkers. Alphen a/d Rijn, Samsom, 1975. 200 blz., lit. opg.

Burgman, Th., en R. Frie. BAAS IN EIGEN BUURT; de Harmenjanswijk in Haarlem; de Kinkerbuurt in Amsterdam, Studio Pierre, 1975. 4°, 157., bijln. Skriptie Parttime opleiding cultureel werk, Amsterdam.

BUURTGERICHT WERK; SNIJDT HET HOUT OF ZAAGT HET PLANKEN; beschouwingen over het verschijnsel dat club- en buurt-huizen meer buurtgericht gaan werken; door B. Linnemans, B. v.d. Pol, A. de Jong o.a. Z.pl. Groep welzijnspolitiek De. Nijenburgh, 1974 4°, 7 dln. in 1 bd., VI, 260 blz. Bevat literatuuropgave. Skriptie sociale akademie Baarn.

SAMENLEVINGSOPBOUW EN OVERHEIDSBELEID

RIJKSSUBSIDIEREGELING voor werkzaamheden en voorzieningen met betrekking tot de samenlevingsopbouw. Rijswijk, Ministerie van CRM, 1971. 4°, 134 blz., bijln.

ENKELE NOTITIES BETREFFENDE DE NIEUWE RIJKSSUBSIDIEREGELING voor werkzaamheden en voorzieningen met betrekking tot de samenlevingsopbouw, toegespitst op het buurtwerk. 's-Gravenhage, Provinciaal Opbouworgaan Zuid-Holland, 1973. 4°, 21 blz. bijln. 3 ex.

Goezinne, D. KRONIEK VAN DE SAMENLEVINGSOPBOUW; OVERHEIDSINVLOED. Vorming 23 (1974) 6/7 (jun/jul), 270-273.

SAMENLEVINGSOPBOUW-MET RECHT EN REDEN? door de Werkgroep (Idenburg) Wetgeving Samenlevingsopbouw. (Den Haag), Nationale raad voor maatschappelijk welzijn, 1975. 4°, 26 blz.

Hooijdonk, G. van. SAMENLEVINGSOPBOUW MET RECHT EN REDEN; een commentaar op de nota wetgeving samenlevingsopbouw van de Nationale Raad. Nimobulletin 9 (1975) 9 (nov), 272-274.

NOTA NADERE BELEIDSBEPALING INZAKE DE SAMENLEVINGSOPBOUW; richting en prioriteiten in de komende jaren. Rijswijk, Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk, 1975. 4°, 28 blz.

SALCO-NOTITIES BIJ DE CRM-NOTA SAMENLEVINGSOPBOUW, Salcofoon 25-3-1976 nr. 6 (4 blz.)

Goezinne, D. GEINTEGREERD BELEID LIJKT NIET TE BESTAAN IN DE NOTA LAANSMA; afrekening met een aantal ficties. Attak 4 (1975) 10 (dec), 16-19.

Ernsting, M. ALS DIT DE NOTA IS, WAT IS DAN HET BELEID? Attak 4 (1975) 10 (dec), 19-20.

Reckman, P. CRM SCHETST CENTRALE PLAATS VOOR OPBOUWWERK; kans op misbruik blijft aanwezig. CRM- knipselkrant (1975) 2612 (20 okt), 622.

BUURTWERK MEER RICHTEN OP KONKRETE ZAKEN. Jeugdwerk nu 7 (1975) 16 (29 sept), 6-7.

Kallen, L. DE BREDE MARGE VAN DE AMBTELIJKE SUBSIDIE-POLITIEK. Opbouwwerk 10 (1976) 1 (jan). 3-6.

Eupen, J.A.W. van. HET ANTI-SPEL VAN CRM; COMMENTAAR OP DE NOTA SAMENLEVINGSOPBOUW. Tijdschrift voor maatschappijvraagstukken en welzijnswerk 30 (1976) 2 (20jan), 23-29.

METHODEN EN TECHNIEKEN

Besteman, A. DE PROBLEEM-PROJEKTMETHODE IN HET OPBOUWWERK; Denkwerk, leer- en bijscholingsmateriaal. Drachten. Werkplaats opbouwwerk Noord-Nederland, 1974. 4°, 81 blz. lit. opg.

Zwanikken, W. DE PROBLEEM-PROJEKTMETHODE IN HET OPBOUWWERK. Nimobulletin 8 (1974) 7 (okt). 206-208.

Veelenturf, R. DE PROBLEEM-PROJEKTMETHODE IN HET OPBOUWWERK. Maatschappelijk welzijn 27 (1975) 9 (sept), 224-228.

Bisschop, H.A. Duivesteijn en J. Hillman. OPBOUWWERK OP ZIJN PLAATS. Nimobulletin 9 (1975) 7 (aug), 155-188.

Els, H. van, en W. Zwanikken. INTEGRALE BENADERING IN HET O.B.S.-WERK. Nimobulletin 9 (1975) 3 (mrt), 61-68.

Giezeman, W. INTEGRAALWERKEN; HOELANG NOG? Nimobulletin 9 (1975) 5 (mei/juni), 136-139.

STRATEGISCH DENKEN EN HANDELEN, in het bijzonder in opbouwwerksituaties; scriptie door E. Prinsen CRM-Documentatie 11 (1975) 1 (jan), 4 Excerpt.

Zwanikken, W.A.C. S. Maso; DE PRAKTIJK VAN HET METHODISCH OPBOUWWERK. Tijdschrift voor agologie 4(1975) 6 (nov/dec), 387-388. Boekbespreking.

HANDLEIDING VOOR BUURTWERKPROJEKTEN. Attak 4 (1975) 10 (dec), 10.

OPLEIDING EN DESKUNDIGHEIDSBEVORDERING

RAPPORT VAN DE INSPECTORALE WERKGROEP OPLEIDING OPBOUWWERK (het zgn. rapport Van Huygevoort), 1973, Min. van O. & W.

Beurskens, J., en C. Hammen. Ontwikkelingsmodel dreigt zijn open karakter te verliezen; EEN COMMENTAAR OP HET RAPPORT VAN HUYGEOVOORT. Nimobulletin 8 (1974) 5 (jul), 126-128.

Bont, F. de. De slang bijt in haar eigen staart; EEN COMMENTAAR OP HET RAPPORT VAN HUYGEOVOORT. Nimobulletin 8 (1974) 6 (aug), 150-153.

Hendriks, A. FORMULE VAN WERKPLAATS BRUIKBAAR VOOR HET HELE LAND. Attak 3 (1974) 7 (jul), 9-12.

WERKRAPPORT VAN DE STUDIEGROEP OPLEIDINGEN OPBOUWWERK NOORD-NEDERLAND. Oosterwolde, z.uitg., 1974. 4° 20 blz.

WERKPLAATS OPBOUWWERK NOORD-NEDERLAND 1971 tot 1974; ontwikkelingen van een experiment; door M. Thewissen-Van Velzen; met medew. van N. de Jong en A. Besteman. Drachten. Werkplaats opbouwwerk Noord-Nederland, c. 1974. 4°, 113 blz., bijln.

Thewissen-Van Velzen, M. WERKPLAATS OPBOUWWERK NOORD-NEDERLAND. Trefpunt (1974) 2 (febr). 59-60.

Nota, P. OOK ZUID-HOLLAND HEEFT NU EEN WERKPLAATS. Attak 4 (1975) 8 (okt), 21.

Vogelezang, H. VERKLARING VAN HET UITROEPEN VAN DE DERDE WERKPLAATS OPBOUWWERK VOOR DE REGIO AMSTERDAM. Maatschappelijk welzijn 27 (1975) 11 (nov) 263-264.

* ZIE VOORTS DE RUBRIEK "(BUURT)OPBOUWWERK/OBS" IN DE JAARREGISTERS SALCOFOON 1974 en 1975, OPGENOMEN IN DE SALCOFOON VAN 25-12-1974, RESP. VAN 25-12-1975.